

Vladimír Růžek

Česká heraldická literatura od roku 1946 do roku 1980

Sborník archivních prací 34, 1984

MATERIÁLY

VLADIMÍR ROŽEK

ČESKÁ HERALDICKÁ LITERATURA OD ROKU 1946 DO ROKU 1980*)

Úvod

Příspěvek chce být kritickým zhodnocením badatelského úsilí na poli heraldiky zhruba v posledních třiceti pěti letech jejího vývoje. Heraldika, jako jedna z mála vědních disciplín, má zázemí v poměrně široké obci amatérských zájemců. Proto nebylo prostě možné pominout jejich publikační úsilí a omezit se jen na profesionální produkci školených historiků. Nebylo však ani mým cílem podat zcela vyčerpávající přehled značné heraldické produkce. Přistupoval jsem k látce s trojím záměrem: a) upozornit na příspěvky přinášející (evidující) nový materiál, který autoři třeba i dílčím způsobem hodnotí; b) kriticky charakterizovat ty práce, které závažností svých námětů si stanovují cíle, jejichž splnění autoři z různých důvodů nezvládají, a tak naznačit čtenáři této rozpravy, co lze od těchto prací očekávat; c) konečně poukázat na ty tendence v uchopení heraldické tematiky, které směřují k objasňování obecnějších historických jevů.

Metodika, časopisy, kompendia, bibliografie, dějiny heraldiky

V systému klasického počtu deseti, event. jedenácti pomocných věd historických zaujala heraldika pevné místo ve skupině spolu s genealogií, sfragistikou a event. numismatikou pro některé styčné body svých výzkumů. O většině pomocných věd lze říci, že mají dvě stránky svého uplatnění: ta první spočívá ve funkci pomocné, tj. vnější a vnitřní kritikou naznačit stupeň autentičnosti pramenů a jeho zařazením určit hodnotu informací; ovšem vedle funkcí praktických (např. čtení písma, datování apod.). Druhá stránka spočívá v samostatnosti disciplín, kdy se musí uplatnit hodnocení a zařazení zkoumaných jevů v co nejširším společenském kontextu s postižením jejich reflexe v historickém vývoji, a to většinou v oblastech historické nadstavby (s výjimkou některých aspektů numismatických). Podotýkám, že tu užívám pojmu samostatnost ve smyslu představ o jisté míře svébytnosti předmětné tematiky a její interpretace, nikoli ve smyslu popírání potřeby interdisciplinárních vztahů.

Samostatnost pomocných věd je třeba chápat relativně, heraldiku zvláště nevyjímaje. Naopak je nutné varovat před zakořeněnou představou o její samostatnosti až neodvislosti, představou, která se stává zvláště nešťastným meto-

dickým východiskem psané produkce široké obce laických pěstitelů této atraktivní disciplíny, vedoucí k její letité sterilní samoučelnosti. A tu hned podotkneme, že jde o produkci svou kvantitou nepoměrně převyšující studie vycházející z per historicky erudovaných autorů.

Typickým představitelem výše naznačeného pojetí je tu stručná, ale pádná metodická úvaha známého heraldika Josefa Mildeho *Vědoslovní heraldiky* z roku 1946 a znovu otištěná v časopise *Heraldika* v roce 1969.[1] Autor tu spekuluje nad postavením heraldiky v rámci pomocných věd historických a dospívá k apodiktickému tvrzení, že heraldika není vědou historickou, tím méně ne pomocnou vědou historickou, nýbrž samostatnou vědou rázu normativního a patří ovšem mezi vědy velké skupiny sociologické. Autor tak bezděčně zbavil heraldiku přídomku vědeckosti, neuvědomuje si, že ta získala statut vědecké disciplíny teprve s rozvojem vědecké osvícenskokritické historiografie koncem 18. století, z jejíž tak říkajíc milosti a k jejímuž užítku vznikla. Ji předcházela delší samostatná existence jako odbornosti sui generis, motivovaná zpočátku vojenskými a ceremoniálními, od 15. století spíše právníckými, genealogickými a výtvarnými potřebami dobové společenské praxe než zřeteli historickovědními v moderním slova smyslu. [1a] Autor jako by uvažoval v dimenzích tohoto předvědeckého stadia heraldiky, jinak by nemohl hned v úvodu své rozpravy formulovat myšlenku, že je-li heraldika pro dějepisce pomocnou vědou, je pro heraldika pomocnou vědou historie.

Mildeho rozprava je pro historika zjevně metodicky nepřijatelná a nebylo by třeba se jí proto příliš zabývat, kdyby nebyla přímo koncentrátem přístupů k heraldické látce převážně většiny laické produkce, a to nejen posledních třiceti let. Ještě z jiného aspektu není pro nás tak zcela bezcenná: je totiž klíčem k poznání motivace mnohých heraldických spisů.

Bylo již naznačeno, že heraldika, třebaže nepatří mezi profilující pomocné vědy, či snad právě proto, má tu zvláštnost, že je tradičně pěstována širokým historickokulturně disponovaným publikem. Příčinou tohoto jevu je nepochybně atraktivní povaha erbu jako vlastního předmětu heraldiky. Erb je veskrze artefakt historický, je zpředmětněním historismu svým obsahem, a to hned z několika zřetelů: rodového nebo institucionálního, sociálního, právního, výtvarného. Na konci svého vývoje (tj. zhruba na samém sklonku feudalismu) dospěly heraldické projevy k právní i výtvarné reglementaci, která v podobě pevného řádu a pravidel se v nových podmínkách, kdy další existence erbů je namnoze ideologickým anachronismem, mnohým jeví jako příliš trvání neměnných dějinných hodnot. Tento pocit pak vede k paradoxnímu přístupu: erbovní problematika jako příznačně historický fenomén je zkoumána a posuzována pomocí nehistorických metod, tj. staticky, nevývojově, popisně, bez náležitých kulturně společenských souvislostí. Erby a heraldika vůbec se stávají romantickou antikvitou samou o sobě, a protože erbů je mnoho, je příznačná náklonnost k jejich systematickému sběratelství.

Chci vytknout, že tyto charakteristiky zdaleka neplatí jen pro tzv. laickou literaturu posledních třiceti let, nýbrž lze je sledovat již mnohem dříve, vlast-

[1] Původně publikováno ve Sborníku Jednoty starých českých rodů XI, 1946, č. 3—4, s. 122—125, znovu pak v *Heraldice* II, srpen 1969, č. 4, s. 49—51.

[1a] Tak to jasně vyplývá z materiálův bohatého článku T. Krejčíka, *Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století*. SAP, 32, 1962, s. 480—505.

*) Termín 1980 není dodržován striktně, ale literatura je výběrově doplněna až do roku 1982/83 před odevzdáním do tisku.

ně současně s nástupem osvícenskokritického dějepisectví. Bylo by chybné si představovat, že od počátku (tj. zhruba od přelomu 18. a 19. století) vedle sebe souběžně existovala vědecká historická heraldika a její laickodiletantský protiklad. Naopak v sporadické české a hlavně německé literatuře po celé 19. století existuje vědecká heraldika jen jako teoretický postulát (vlastně v mnohém až dodnes) a naopak zřetelně převažuje přístup starožitnicko-sběratelský, motivovaný dobovým emotivním historismem. Vyvrcholením tohoto pojetí bylo svým informačním rozsahem dodnes užitečné dílo Martina Koláře *Českomoravská heraldika I* z roku 1902, vydaná Augustem Sedláčkem, nebo historicky méně erudovaná *Heraldika Vojtěcha Krále z Dobré vody* (1900).

Na solidní historickovědeckou bázi postavil heraldiku teprve Václav Vojtěšek v roce 1928 svým juridicky pojatým dílem *O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých*.^[2] Žel Vojtěškova práce nenašla na dlouhá léta pokračovatele a heraldika byla odsunuta na periferii zájmu zvláště u odborně školných historiků.

Relativně menší zájem odborné veřejnosti o heraldiku nikterak neznamenal její absenci v rámci výuky pomocných věd historických na katedrách archivnictví filozofických fakult v Praze i v Brně. Zde je jí věnována náležitá pozornost přednášková, jakož i seminární v organické souvislosti s ostatními pomocnými vědami. Čas od času jsou tu pak obhajovány diplomové i dizertační práce s heraldickou tematikou.^[3]

Zájemci o heraldiku a genealogii se již tradičně sdružují ve spolcích, jejichž časopisy bývají základní publikační platformou členstva. Na konci 2. světové války a v době těsně poválečné dožívají některá starší sdružení a rovněž zanikají jejich časopisy. Tak v roce 1947 naposledy vychází *Časopis Rodopisné společnosti Československé v Praze*, v roce 1949 zaniká *Sborník jednoty starých českých rodů v Praze*,^[4] poválečný Svaz přátel rodopisu v Praze vydával jen do roku 1948 časopis *Rodokmen*. Koncem roku 1947 byla z podnětu Františka Beneše založena Heraldická společnost a od března 1948 začal vycházet čtvrtletně *Heraldický časopis*, dospěvší svým 5. číslem jen do roku 1949.

V padesátých letech spolková činnost zcela ustala. Zájem o heraldickou problematiku se publikačně projevil minimálně. Oživení však nepřinesla ani nastupující marxistická historiografie; třeba dodat, že ke škodě věci, poněvadž heraldika patřila k těm disciplínám, které přímo volaly po nových metodických podnětech. Tuto potřebu mohla jen částečně naplnit rozprava Františka Beneše *Heraldické bádání v Československu a Heraldická společnost z roku 1948*, jež měla být společností a jejímu časopisu programovou statí.^[5] Auto-

[2] In: Zprávy Památkového sboru hl. m. Prahy, 6, 1928, s. 1—255.

[3] K tomu srov. 10 let katedry pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy (1964—1974). In: Z pomocných věd historických III, AUC — Phil. et hist., 5, 1975, s. 189—204; Katedra pomocných věd historických a archivního studia filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1975—1979. In: Z pomocných věd historických IV, AUC — Phil. et hist., 5, 1980, s. 135—149; J. Krejčíková, Ke studiu genealogie a heraldiky na brněnské univerzitě. In: Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 18. a 19. 10. 1980, s. 83—84 (dále jen I. setkání).

[4] V rámci heraldického odboru jednoty začal vydávat od roku 1944 (resp. od 1. 1943) do roku 1946 J. Míldle *Heraldické dopisy* (měsíčník, č. 1—29). Šlo o velmi stručné zprávy heraldické, kulturně historické, anotace literatury, pozornost věnována terminologii.

[5] Heraldický časopis I, 1948, č. 1, s. 8—9; č. 2, s. 1—7.

rova úvaha vychází z kritiky dosavadního neplodného pěstování heraldiky početnou laickou veřejností; tuto zve ke spolupráci pod odborným vedením a konečně stanoví velkoryse pojatý program úkolů společnosti. Přes některé nereálné rysy programu nepozbývá řada věcně pojatých postulatů aktuálnost ani dnes: jde o heuristiku primárních pramenů a jejich dokumentaci a zejména o pojmání a interpretace znaků jako dějinného zjevu. Vcelku však Benešovo pojetí nevybočuje z tradiční pomocnovědné funkce heraldiky.

K výraznému oživení spolkové činnosti došlo až v polovině šedesátých let, když v roce 1965 vzniká heraldická sekce Klubu sběratelů kuriozit v Praze se svou hlídkou v časopise *Sběratel* (od roku 1967) a posléze od roku 1969 se čtvrtletní heraldicko-genealogickou přílohou *Hlasatel* téhož měsíčníku.^[6] V roce 1967 vzniká Heraldická sekce Klubu vojenské historie při Vojenském historickém ústavu v Praze, vydávající od roku 1968 volný čtvrtletník *Erbovní sešity* až do roku 1971. V roce 1973 byla tato sekce zrušena a jejím spolkovým a publikačním pokračovatelem se stal od roku 1974 Heraldický klub České numismatické společnosti (od roku 1979 s novým názvem pobočka Heraldika ČNS) se sborníkem *Heraldická ročenka*.^[7] V roce 1968 zahájila činnost Heraldická sekce při Muzeu těžby a zpracování zlata v Jílovém u Prahy se čtvrtletníkem *Heraldika. Bulletin pro základní vědy historické*.^[8] V Plzni vycházel pouze v roce 1969 *Zpravodaj pro přátele rodopisu a heraldiky při Městském archivu v Plzni*. V roce 1969 počala působit nová Genealogická a heraldická společnost (GHS) v Praze s časopisem *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze (Acta genealogica ac heraldica)*. Společnost uzavřela svou spolkovou a publikační činnost v roce 1980.^[9] Na místě bývalé GHS v Praze a Heraldické sekce při Muzeu v Jílovém působila v letech 1981—1983 nově vzniklá Česká heraldická a genealogická společnost při Okresním muzeu Praha-západ v Jílovém u Prahy. Společnost vydávala volný čtvrtletní zpravodaj *Heraldika a genealogie*. V Ostravě vycházel od roku 1978 do zrušení GHS *Zpravodaj Ostravské pobočky GHS v Praze*, dosud pokračující jako *Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG*. Podobně v Brně navázal na zrušenou pobočku GHS Genealogický a heraldický klub při Domu kultury ROH Královopolské strojírny v Brně, vydávající *Genealogické a heraldické informace*.^[10] Pro úplnost uveďme ještě v letech 1974—1977 vycházející *Heraldiku (Zpravodaj námětové skupiny)*, kterou vydávala komise námětové filatelie při Svazu českých filatelistů Praha.

V souvislostech spolkového života je třeba zmínit významnou událost, jakou bylo setkání genealogů a heraldiků v Ostravě na podzim roku 1980, vzorně

[6] Jen pro úplnost je možné uvést i drobné heraldické miscellany v časopise Československé společnosti přátel drobné plastiky, vycházejícím od roku 1964.

[7] Přednášky přednesené v Klubu vycházejí od roku 1978 rozmnoženy v edici *Documenta heraldica*.

[8] V rámci Heraldiky vycházel od roku 1976 měsíčně *Informační list Heraldické sekce při Muzeu těžby a zpracování zlata v Jílovém u Prahy s erbovní a rodokmenovou přílohou a anotacemi literatury*. Od roku 1977 vydávala Heraldická sekce Jílovská mince jako přílohu Heraldiky s monotematicky zaměřenou heraldickou výzdobou a rozpravou.

[9] Dále jen LGHS. Ročníky 1979 a 1980 nesou nový název *Zpravodaj GHSP (Acta genealogica ac heraldica)*.

[10] Nejnověji podal podrobný historický přehled heraldických a genealogických periodik P. Paříát, *České rodopisné a heraldické časopisy*. Heraldická ročenka 1981, s. 68—80.

uspořádané ostravskou pobočkou GHS. Co je však ještě více potěšitelné, je tak říkajíc promptní publikování přednesených referátů ve *Sborníku příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků* [Ostrava 18. — 19. 10. 1980].

Nová, velmi houževnatá vlna rozmachu heraldického bádání od poloviny šedesátých let nepřinesla ani programové projekty, ani výraznější metodologické podněty. [11] Teprve v roce 1976 přichází Jaroslav Honc s pokusem o novou koncepci vědecké práce v GHS v rozpravě *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*. [12] Autor, vědomý si metodologického zaostávání obou disciplín, setrvávajících na bezkonceptní faktografii, hledá modus vivendi mezi vědecky pojmávanou genealogií a heraldikou a masou laických pěstitelů. Příčinu letité vědecké sterility obou disciplín vidí autor v absenci organizační základny pro přijetí a uplatnění moderních pracovních metod a výběru studijní tematiky. Proto autor vybízí k používání moderních kvantifikačních metod, pro které je pramenná základna obou věd příhodná. Uplatňování těchto metod by mohlo být příslibem udržení kroku s trendy v moderní historiografii. V příštích 5 až 10 letech by česká kvantitativní heraldika měla přednostně řešit studijní témata: a) pramenná základna české heraldiky; b) frekvence, symbolika a tvorba městských a šlechtických znaků jakož i výrobních značek; c) heraldické právo; d) heraldická terminologie; e) atlas šlechtických, občanských a městských znaků. Co však autor od kvantifikace konkrétně očekává, není vždy z článku zřejmé. Spíše se zdá, že heraldiku přiřadil ke kvantifikované genealogii formálně, aby i jí dal metodický program adekvátní genealogii, pro kterou je zjevně tato metoda přínosná.

Formálně technickým rozpracováním námětů Honcova článku je stať Viktora Genttnera *Počtení metody v heraldice a genealogii*. [13] Autor navrhuje vzorový kartoteční list pro strojní zpracování s číselnou ekvivalencí pro nativní hesla dosud užívaná v popisné heraldice. Výsledkem by měl být kartový bank, zpracovatelný počteně statisticky. Číselnému kódování bude nezbytné vytvořit četné nomenklaturní katalogy heraldických konvencí (např. katalog figur, barev, helmů, štítů apod.), vedle katalogů společných s genealogií (katalog místopisný, pramenů, institucí, oborů činnosti nositele znaku apod.). Ani zde však nenajdeme odpověď na otázku, jakých konkrétních výsledků se lze touto metodou dobat. Vlastní aplikace metody na určitou problematiku specifikována není. Není ani teoreticky zpracován program kombinatoriky prvků ve výpočetním procesu. Nejsou stanovena kritéria časová ani provenienční pro výběr znaků. Obě rozpravy na toto téma spíše prokazují zápal pro novátorské pojetí s očekáváním, co z toho vzejde než přesně formulovaný program. Nelze jim však upřít přitažlivost experimentální metody, třebaže dosud neověřené.

Přehled metodologických úvah můžeme uzavřít tištěným referátem Ivana Hlaváčka *Poznámky k současnému stavu, potřebám a perspektivám heraldického studia u nás*, předneseným na I. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě.

[11] Článek V. J. Sedláka, *Heraldika — a jak dál?* Erbovní sešit, prosinec 1969, č. 3—4, s. 1—3. Mimo výzvy pokračovat v díle V. Vojtěška v objasňování původu různých kategorií znaků a sbírat znaky pro studium zákonů heraldické tvorby nepřináší zcela nic nového.

[12] LGHS, 4. řada, květen 1976, seš. 1, s. 1—13.

[13] (1. část: *Úvod a heraldika*), LGHS, 4. řada, 1977, seš. 6, s. 189—197. Těž autor prohloubil obsah článku nástrojem organizačních postupů v referátu *Počtení metody v genealogii a heraldice*. In: I. setkání, s. 60—61.

vě. [14] Autor tu velmi střídavě posuzuje zařazení heraldiky do rámce pomocných věd historických, zdůrazňuje její výpomocnou funkci, tj. specifickou nezastupitelnost v otázkách datačních a identifikačních především pro starší období. Úkoly stojící před vážným heraldickým studiem by měly být dnes především heuristického rázu: evidence a zpřístupnění pramenného materiálu, ovšem i vedle řešení otázek interpretačních.

Metodické tápání je vidět názorně v heraldických příručkách, ke kterým ve stručnosti obrátíme pozornost. Ve sledovaném období jich vzniklo několik, mimo stručných úvodů do heraldiky, vkomponovaných do děl příbuzného, ale i odtahového zaměření. Předem je třeba říci, že tyto rukověti nemohou posloužit jako měřítko našich skutečných znalostí dosažených v oboru historických heraldických studií. Jde o diletantská díla, která neunesou — zvláště ve svých teoretickohistorických výkladových částech — přísnější kritiku, a to ani tehdy, snaží-li se čelit možným výtkám nenáročnou popularizující dikcí svých výkladů. Svůj význam si ponechávají tam, kde suplují nedostupné starší příručky v částech základů praktické heraldiky: novodobé zvyklosti, pojmosloví, heraldické realie, popisy erbů.

Budíž tu jmenovány A. F. J. Karlovského *Základy heraldiky* z roku 1966, [15] Bohuslava Šimka *Rukověť heraldikova* z roku 1972, [16] Viktora Palivce *Heraldická abeceda* z roku 1975. [17] Z knižních publikací jmenujme příručky Zdeňka M. Zengera *Heraldika* z roku 1971 a posléze přepracované a rozšířené vydání téhož pod názvem *Česká heraldika* z roku 1978. [18] Ze stručných úvodů do heraldiky je třeba uvést příslušnou kapitolu z vysokoškolských skript *Základy pomocných věd historických pro historiky* z pera Ivana Hlaváčka, ve které autor všeobecně naznačil meritum předmětu a problematiky, vyhnul se podrobnostem v pasážích o heraldických realitách. [19]

Česká heraldika nemá dosud speciální bibliografickou pomůcku. Tento nedostatek chce odstranit bibliografická skupina pobočky Heraldika ČNS. Jde o excerpne široce založený podnik, teoreticky i metodicky pečlivě připravený. Konečná redakce anotované [1] bibliografie by měla obsáhnout v relativní úplnosti (z některých aspektů až s maximalistickými nároky) produkci heraldickou, genealogickou a sfragistickou ve třech dvacetipětiletých etapách od roku 1900 do roku 1975. První pracovní verzi je nedávno zpřístupnění excerp-

[14] Srov. cit. sborník, s. 76—77. Pro bibliografickou úplnost je třeba citovat úvahu B. Fremuta, *Ideové náměty a úvahy o genealogii a heraldice*, LGHS, 4. řada, listopad 1976, seš. 4, s. 101—113. Tato stať není vědecký metodologický článek, nýbrž romanticky emocionálně zabarvená výpověď autora hledajícího smysl obou věd.

[15] Vydala Čs. společnost přátel drobné plastiky.

[16] Vycházelo na pokračování v Heraldice IV, 1971; vyšlo rovněž jako separát.

[17] S podtitulem *Základní znalosti z nauky o znacích slovem a obrazem*, vydalo Muzeum těžby a zpracování zlata v Jlovém u Prahy jako přílohu bulletinu Heraldika, Praha 1975. Těž autor zpracoval již dříve slovníkovou formu *Minimum pro rodopisce a heraldiky*, vyd. GHS Praha 1970.

[18] K oběma posledním titulům srovnej případně kritické výhrady recenzentů I. Spěváčka (ČSCH, 20, 1972, s. 617—618) a J. Pánka (tamtéž, 26, 1978, s. 904).

[19] Vydala fil. fakulta UK Praha, 3. vyd., 1978, s. 115—122. Velmi stručná je charakteristika heraldiky J. Pacíka v *Úvodu do studia dějepisu*, Praha 1967, s. 187—192. Dobrý teoretický úvod do problematiky rozšíření erbů uvnitř společenských tříd podal stručně Z. Kristen v kapitole o heraldice skript *Základy studia dějepisu*. Vys. škola pedagogická, Olomouc 1954, s. 115—161 (5. vyd. 1984).

ce tzv. kmenových časopisů.[20] Bibliografická skupina vydávala průběžně pro vlastní potřebu metodické *Materiály* [zprávy o stavu bibliografické práce, bibliografická schémata, soupis periodik, pracovní řád bibliografické skupiny, metodické zásady, protokoly z jednání apod.].

Z komentovaných přehledů nové pomocnovědné literatury pojímajících i heraldiku je třeba vytknout statě Zdeňka Fialy a Tomáše Krejčíka.[21]

K dějinám heraldického bádání a spolkové činnosti se váží dvě drobné informativní rozpravy Pavla Paláta a zvláště Tomáše Krejčíka.[22]

Pozornost byla věnována několika osobnostem zaslouživším se o rozvoj heraldiky. Především je třeba jmenovat důkladnou biografickou studii Karla Krejčího z roku 1946 o proslulém manýristovi heraldické a genealogické renesanční prózy Bartoloměji Paprockém z Hlohol.[23] V dalších biograficko-historických črtách se věnoval Pavel R. Pokorný Antonínu Rybičkovu a velmi stručně Augustu Sedláčkovi,[24] rovněž velmi stručně Vladimír J. Sedláček Vojtěchu Králi z Dobré Vody,[25] Jaroslav Suchánek Karlu Schwarzenbergovi,[26] Pavel Palát Josefu Pilnáčkovi.[27]

V následujícím výkladu bych se chtěl zaměřit na vybrané okruhy heraldické

[20] Dosavadní bibliografické pokusy a přehledy kriticky shrnuje vedoucí bibliografické skupiny P. Palát, *Přspěvky k bibliografii české práce heraldické, genealogické-rodopisné a sfragistické*. In: I. setkání, s. 73–75. Jako jediný pokus o speciální heraldickou bibliografii je možné jmenovat bezkonceptně pojatý soupis *Heraldika. Výběrová bibliografie*. Sestavila J. Dvořáková, vyd. Krajská knihovna v Kladně 1977. V značném chaosu, který tu panuje, je možné však nalézt tu i tam drobnou zajímavost. Na druhé straně je třeba důrazně odmítnout Z. Loudy, *Přehled základní literatury pro studium heraldiky*. Zpravodaj kroužku přátel rodopisu a heraldiky při městském archivu v Plzni, I, 1969, s. 31–38, kde není uvedena např. ani jedna stať V. Vojtěška! Bibliografická skupina pod vedením P. Paláta [ve složení S. Hošíálek, J. Jasek, P. R. Pokorný, Z. J. K. Čech] vydala v Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při DKP VZSKG jako zvláštní přílohu Zpravodaje KGHO v r. 1983 [vydání dokončeno r. 1984] Bibliografii české práce heraldické I, 1901–1980. Tematicky anotovaný soupis článků, statí a studií z oborových periodických tiskovin vydaných v české řeči na území České socialistické republiky. Ostrava 1983. Soupis obsahuje 3928 položek a rejstříky autorský, věcný, místní, jmenný a rejstřík příjmení k indexu rodů a rodin.

[21] Z. Fiala, *Pomocné vědy historické v ČR 1960–1969*. AČ, 20, 1970, s. 121–145. zvl. s. 143n.; J. Sklenářová – T. Krejčík, *Pomocné vědy historické v ČR 1970 až 1975*. Časopis Matice moravské, 97, 1978, s. 73–97, T. Krejčík zvl. s. 92–98.

[22] P. Palát, *Odborná literatura*. Heraldika. Zpravodaj námětové skupiny I, 1974, č. 1, s. 6–7; č. 2, s. 11–14; č. 3, s. 28–29; II, 1975, č. 1, s. 16–18; č. 2, s. 39–45; č. 3, s. 85–88. Jde o nástin dějin české práce heraldické a genealogické se zřetelem na odbornou literaturu a spolkovou činnost od roku 1918 do roku 1975. T. Krejčík, *Kapitoly z dějin naší genealogie a heraldiky*. In: I. setkání, s. 7–13. K dějinám spolkové a publikační činnosti srov. též A. F. J. Karlovský, *O moderní české heraldice*. Erbovní sešit 1968, č. 1, s. 1–4. Ke vzniku Genealogické a heraldické společnosti viz *O vzniku společnosti*. LGHS, I. řada, květen 1969, seš. 1, s. 2–4. Dále srov. v pozn. 18 nejnovější práci T. Krejčíka.

[23] Bartoloměj Paprocký z Hlohol. *Život – dílo – forma – jazyk*. Praha 1946. K tomu srov. P. R. Pokorný – P. Palát, *Bartoloměj Paprocký a jeho význam v české heraldice*. In: Documenta heraldica, řada II, sv. 1, 1979.

[24] Antonín Rybička v české heraldice. In: Documenta heraldica, řada II, sv. 2, 1979; i 9 2, August Sedláček. Heraldická ročenka, 1976, s. 97–98.

[25] Památce heraldika rytíře Krále. Rodokmen I, 1946, č. 2, s. 35–36.

[26] Dr. Karel Schwarzenberg a jeho význam v české heraldice. In: Documenta heraldica, řada II, sv. 5, 1980.

[27] Moravská a slezská heraldika a genealogie v díle Josefa Pilnáčka. In: Documenta heraldica, řada II, sv. 4, 1980.

problematiky a současně poukázat na životaschopnost heraldických metod podílet se na řešení i obecnějších historických otázek.

Především soustředím pozornost k oblasti heraldické pramenné heuristiky a evidenci materiálu vůbec, zvláště pak na okruh otázek spojených s interpretací tzv. znakových souborů, umístěných na architektuře, nebo v podobě knižních, či listinných iluminací. Druhým okruhem je tak řečeno velké téma české heraldiky – vznik a vývoj státního znaku. Třetí oblastí potom velmi dynamicky se rozvíjející problematika městské heraldiky, jmenovitě počátků městských erbů. Posléze přihlédnu k pozitivním výsledkům v oblasti heraldiky církevní, šlechtické, zpracování cizích heraldik, terminologie a heraldiky jako výtvarného projevu.

Pramenná heuristika a evidence materiálu

Zásadní důležitost pro starší období (a o ně nám musí jít v historické heraldice především) má práce Heide Mannlové *Historický vývoj středověkého znaku spjatého s architekturou*. [28] Autorka eviduje heraldické projevy na architektuře od počátků až po dobu Jagellonskou; je to materiálově bohatá práce, s řadou zajímavých postřehů o ideologické funkci znaků. Pro období lucemburské reviduje a v řadě jednotlivin doplňuje materiál katalogová část diplomové práce Tomáše Krejčíka *Heraldické památky doby lucemburské*. [29] Zvláště pochvalně je se třeba zmínit o soupisové akci heraldických památek v Ostravě, vzešlé z iniciativy ostravské pobočky GHS. [30]. Pro nejstarší šlechtickou heraldiku má důležitost *Soupis šlechtických pečeti dochovaných na listinách z období přemyslovského z pera J. Hradeckého*. [31]

S umístěním znaků na architektuře úzce souvisí problematika znakových souborů. Naši nejstarší znakové galérie v Jindřichově Hradci se nejnověji věnoval Rostislav Nový ve studii *Jindřichohradecká znaková galérie z roku 1338*. [32] Autor pojal heraldickou výmalbu jako nedílnou součást celé freskové výzdoby svatojirského legendistického cyklu, vzniknuvšího v prostředí jindřichohradecké komendy německých rytířů v souvislostech s pruskými taženími Jana Lucemburského, jejichž šlechtičtí účastníci jsou zde reprezentativně zastoupeni svými znaky. Metodicky jde tedy o projekci ikonograficky, epigraficky a heraldicky správně postižené památky na pozadí událostí české zahraniční, resp. mezinárodní politiky, neboť řádová provenience památky je svým obsahem rovněž mezinárodního rázu. Nového studie je od Vojtěškovy velké práce z roku 1928 po dlouhé době opět moderní studií s heraldickou tematikou. Neuvádím záměrně označení heraldické studie, neboť jde vlastně o standardní rozpravu kulturně historickou. Příkladná je právě tím, že námět nepojímá jako

[28] Netištěná dipl. práce, FF UK Praha 1967, díl I–VII.

[29] Netištěná dipl. práce, FF UJEP Brno 1974; stejnojmenná práce obhájena tamtéž v roce 1976 jako dizertace, avšak bez katalogové části stavebních památek.

[30] Srov. referát L. Čimalové, inspirující k následování současná i budoucí heraldická sdružení, *K soupisu heraldických památek v Ostravě*. In: I. setkání, s. 62–63; pokud je mi známo, je tento soupis doposud druhým pozitivním výsledkem kolektivní iniciativy jinak bohaté spolkové činnosti v ČR (tím prvním je nesporně práce bibliografického týmu pobočky Heraldika při ČNS).

[31] Netištěná dipl. práce, FF UJEP Brno 1973. Autorka vychází z listin zpracovaných pro vydávání CDB; eviduje 84 šlechtických pečeti.

[32] In: Z pomocných věd historických, AUC – Phil. et hist., 3–4, 1971, s. 179–197.

heraldickou složku samu o sobě, nýbrž vytříbeně používá různých pomocných metod a mezi nimi zvláště metodu heraldickou.

Nejvýznamnějším znakovým souborem českého středověku je bezesporu znakový sál na hradě Laufo u Norimberka z šedesátých let 14. století. Této prvofadé heraldické památce (jde o 114 polychromovaných reliéfních znaků) byl věnována zasloužená pozornost jak v německé, tak české literatuře od samého počátku čtyřicátých let, kdy byla zpřístupněna veřejnosti. Do české literatury uvedl látku Josef Pilnáček k nepřesným soupisem z roku 1949.(33) Význam jeho článku spočíval mimo jiné v tom, že znovu oživil diskusi o počátcích městských erbů.(34) Podrobného rozboru se dostalo laufské galerii z pera Wilhelma Kraffa a Wilhelma Schwemmera *Burg und Wappensaal zu Lauf*.(35) Práce je psána z německého nacionálního stanoviska, nedostatečně zná českou literaturu a v určování znaků je zatížena řadou omylů. Datací památky bystře upřesnil Richard Klier.(36) Zcela odlišnou chronologii znaků přináší Aleš Zelenka v textově stručné lepoprelové publikaci *Der Wappenfries aus dem Wappensaal zu Lauf*.(37) Autorova výkladová konstrukce se však opírá o příliš spekulativní argumenty.

Nejnověji se zabíral problematikou laufských znaků Vladimír Růžek v dizertaci *Znaková galerie české šlechty na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361*. [38] Autor podrobil Kraftovy vývoody důkladné revizi v částech určení znaků, stanovil okruh fyzických osob reprezentovaných v sále svými rodovými znaky a na základě prosopografických údajů určil jejich poměr ke Karlu IV. a naznačil jejich vzájemnou vztahovou filiaci správních a politických funkcí u dvora. Přesněné datování erbovního sálu dovolilo interpretovat památku jako příležitostný upomínkový počín se státně propagandistickým zaměřením, s programově trvalým působením. Konkrétně pak v souvislostech dlouhodobého ročního pobytu císaře a jeho dvora v Norimberku v roce 1360/61, kdy na jedné straně vrcholil Karlova svérázná státně inkorporační politika v české Horní Falci a na druhé straně za ceremoniálně vypjatých okolností narození a křtu Václava IV.

Další památka povahy znakového souboru byla v intencích zmíněných metodických podnětů zpracována Jiřím Vidímem *Znaková galérie na hradě Písku z roku 1479*. [39]

Významnému seskupení zemských erbů na Staroměstské mostecké věži věnoval v roce 1958 letnou pozornost Václav Vojtíšek ve studii *O erbech na Staroměstské mostecké věži*.^[40] Vojtíškův výklad a především dataci výzdoby se nejnověji pokusila opravit Karolína Adamová poněkud násilnou a ne-

[33] J. Pílnáček, *České heraldické památky na hradech Lanfu u Norimberka*. ČSPS, 57. 1949, s. 65—77.

[34] Na Pilnáčkův článek reagoval V. Vojtíšek. Srov. výklad o městských erbech a pozn. 107.

[35] Vyšlo ve Franken Verlag, Nürnberg 1960. Heraldickou část zpracoval W. Kraft.

[36] R. Klier, *Neues über die Wappen des lauer Schlosses*. Altnürnberger Landschaft. Mitteilungen 11, Hft. 3, 1962, S. 57–63.

[37] Vydal Passau Verlag, Passau 1977.

[78] S podtitulem *Přispěvek k personálnímu složení českého královského dvora Karla IV. v 60. letech 14. století*. Dizertace FF UK Praha 1979.

(39) S. podtitulem *Prameny k dějinám počátku vlády Vladislava II.* Dipl. práce FF UK Praha 1981.

(40) Kniha o Praze 1958, s. 72—78.

nesvědčivou argumentací, která právě v heraldické expertize má vážné trhl-
p. [41] ... štít Jiřík L. V. Kočandrleho

Y.[41]
Z drobnějších příspěvků je třeba zmínit článek J. V. Kočandrlého
z *rovniny světnice* na *Blatné*, rezignující na genealogický výklad znaků, tušící
česání v rovině politických svazků a zařazující památku na základě umělecko-
historických indicií do roku 1490.[42]

Drobným znakovým seskupením či jednotlivinám, registrovaným na středověké architektuře, se věnovali Miloslav Bělohlávek v příspěvku o znacích řádu německých rytířů na kostele sv. Bartoloměje v Plzni, interpretovaných v souvislostech sporu o patronátní právo k tomuto farnímu kostelu v první třetině 14. století, a Ivan Hoyer v památkářsky zajímavě zaměřeném příspěvku o erbovních plastikách na hradě Helfenburku.[43] Ivan Hlobil se ve studii *Heraldické svorníky mořického kostela v Olomouci z roku 1483 a případná zpodobnění jejich autora* zabírá stavebně historickými otázkami olomoucké architektury.[44]

Nešetrný restaurační zásah do tří renesančních znaků na Hradčanském náměstí v Praze, tvořících původně významovou jednotu, kriticky posoudil Pavel R. Pokorný.(45) Salhausenskou, thunovskou, býnovskou a bredovskou heraldiku dokumentuje na renesančních a barokních reliéfech či heraldické výzdobě sala terreny v Děčíně a okolí Stanislav Kasík ve třech genealogicko-heraldických příspěvcích.(46) Erby křižovnické provenience ze 17. století na hradišti u Znojma popisují Pavel R. Pokorný a Mojmir Chromý.(47) dleř věnoval pozornost z heraldického hlediska i funerálním plastikám.(48)

[41] *K heraldické výzdobě Staroměstské mostecké věže. Právně historický pohled.* Sazský sborník historický, 15, 1982, s. 44—62. Předtím publikováno jako referát z Mezinárodní vědecké konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR. Materiály ze sekce dějin státa a práva, Univerzita Karlova Praha 1981, s. 104—112. Terminus a quo znika heraldické výzdoby je podle mého názoru rok 1377, kdy Karel IV. zřídil pro svého syna Jana zvláštní panství, tzv. vévodství zhořelecké, jehož jádro tvořilo město Zhořelec s okolím, dále část západní Dolní Lužice, část Zittavského fojství a Marka nad Jdrnou (srov. R. Gelbe, *Herzog Johann von G6rlitz*, Neues Lausitzer Magazin, 59, 1883, s. 3). Toto vévodství bylo lénem koruny české. Protože neznám žádný jiný doklad existence erbu vévodství zhořeleckého mimo Staroměstskou mosteckou věž a erbovník Aula Karol IV., soudím, že tento erb (který je mimo jiné zjevnou parafrází na český státní znak) byl nově vytvořen v roce 1377 u příležitosti oblenění Jana Zhořeleckého — nového hodnostáře koruny. Zdá se, že širší povědomost o tomto erbu nepřežila husitskou revoluci. V letech 1363—1368, kdy podle autorky mohla heraldická výzdoba vzniknout, reprezentuje Horní Lužici (resp. Šestiměstí) jako celek erb budyšinský zdi [např. na laulu dokonce pod epigrafickým označením Marchionatus Budissinensis]. Problematické je též autorčina interpretace erbu svídnického, event. brandiborského (rovněž pod zor-
fým úhlem Laulu).

[42] Heraldika II, 1969, č. 2, s. 17–23.

[42] *Heraldika* II, 1969, č. 2, s. 17—23.
[43] M. Bělohávek, *Znaky řádu německých rytířů na presbytáři kostela sv. Bar-
toloměje v Plzni*. Zpráva pro přátele rodopisu a heraldiky I, 1969, č. 5—6, s. 97—101
s dodatkem J. Loudy tamtéž; I. Hoyer, *Rožmberské kamenné znaky na hradě
Jeřenburku*. Výběr z prací historického kroužku při Jihočeském muzeu v Č. Budějovi-
ci, 1971, č. 2, s. 62—64.

140) Blatná: Blatná, 1981, seš. 2, s. 214—218.

[44] Vlastivědný věstník moravský, 33, 1981, čís. 2, s. 211–216.
[45] M. J. Bělák, *Moravská zastavení*, Heraldická ročenka, 1974, s. 93–97.

[45] *Heraldika versus restaurátoři*. Heraldická ročenka, 1974, s. 33—37.
[46] *První česká heraldická doba starší*. Heraldika XII, 1979, č. 1, s. 12—21;

[46] S. Kasík, *Děčínská heraldika doby starší*. Heraldika XII, 1970, s. 43—44.
[47] Rodové znaky Thunů na architekturních v Děčíně, tamtéž, č. 2, s. 43—63; t ý ž.
[48] Rodové znaky Děčíně zobrazení děčínského zámku. Heraldika a genealogie, 1982, č. 1, s. 10—11.

heraldická výzdoba Ružové zahrady debínského zámku. Holančák - 8

Pozoruhodným objevem byl ojedinělý nálezný fragmentů kachlových kamen na biskupském hradě Melicích. Zdařilý pokus o jejich výtvarnou rekonstrukci a ikonografickou heraldický výklad památky provedl Pavel J. Michna ve studii *Gotická kachlová kamna z hradu Melic na Vyškovsku*. Autor zařadil památku jednoznačně do let 1412–1416, kdy v Olomouci biskupoval Václav Králík z Buřenic. Význam má rovněž nálezný komorových kachlů na hradě Kyšperku z první třetiny 14. století, vyzdobený turnajovou tematikou, důmyslně interpretovaný Vladimírem Kaiserem.[49]

Vladimír J. Sedláček podrobil rozboru erbovní výmalbu v ledečském kostele a určil ji jako vývod Zdeňka Meziříčského z Lomnice z roku 1554. Týž autor se zabíral i valdštejnským vývodem na kasetovém renesančním stropě dobrovického zámku.[50] Renesanční malované erby ve štáhlavském kostele popsal Josef Šároch.[51]

Ze přesné určení erbů, jsoucích součástí výtvarných artefaktů, může významně přispět k správnému datování památek a být tak především k užtku historii umění, jasně ukazuje několik následujících rozprav Olívy Pechové,[52] Josefa Šárocha,[53] Pavla R. Pokorného,[54] Aloise Přibyla,[55] a zcela mimořádně pak studie Mileny Zemínové *K původu tzv. třeboňského antependia*, ve které autorka dospěla na základě detailní restaurace tkaniny a následné heraldické expertizy ke zcela nové interpretaci památky — úplně se rozcházející s dosavadními názory.[56]

Obrátíme však pozornost ke stavu zpracování písemných heraldických prame-

nů. Úvodem s politováním konstatujeme, že chybí vhodné repertorium.[57] Erbovními listinami se nejnověji zabývá Tomáš Krejčík, který uložil své poznatky do několika drobných statí, evidujících materiál v jednotlivinách[58] nebo zkoumajících listiny ze zřetele autorství heraldické malířské výzdoby.[59] Zásadního rázu je článek téhož autora *K studiu erbovních listin* z roku 1977,[60] chápající erbovní listinu jako specifický produkt panovnických kancelářů, jehož všestranné postižení diplomatické, heraldické, uměnovědné a genealogické — za předpokladu sestavení soupisu kancelářských vyhotovení nobilitací, jako dostatečné pramenné základny pro komparaci — nám dovoří pochopit nobilitační politiku panovníka a současně osvětlí sociální zázemí příjemců. Hlavní postulát Krejčíkovy rozpravy: sestavit soupis erbovních listin, založený na solidní heuristice, však zůstává v nedohlednu a pozornost se nadále soustřeďuje jen na evidenci jednotlivin, registrovaných více či méně náhodně pro subjektivně pojatou atraktivnost jejich úzce heraldického obsahu, vůbec pak ne za účelem všestranného postižení (zvl. diplomatického) ve smyslu výše naznačeném T. Krejčíkem.[61]

Hovoříme-li o erbovních listinách, je třeba se zmínit o instituci palatinů, kterým se v informačním přehledu věnoval naposledy Alois Přibyl.[62] Pro starší období má význam instituce heroldů (dvorských ceremoniářů a poslů), o jejichž existenci v českém prostředí se nevědělo takřka nic. Rozprava Tomáše Krejčíka *Čeští heroldi za lucemburských panovníků*, založená na studiu

[49] S podtitulem *Pokus o rekonstrukci (in memoriam MUDr. Jan Zháňel + 1970)*. In: *Archaeologia historica* 6/81. Sborník příspěvků přednesených na XII. celostátní konferenci k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na hrady a bránky v ČSSR. Košice — Zlatá Idka 6.—10. října 1980, Brno 1981, s. 333—360. Autor publikoval výsledky výzkumu současně ve stručné referátové verzi *Heraldická výzdoba kachlů z hradu Melice na Vyškovsku*. In: I. setkání, s. 16—19. V. Kaiser, *Gotická kachle z hradu Kyšperka. K 700. výročí smrti Přemysla Otakara II.* Ústecký sborník historický, 1979, s. 45—49. Výjev, atributovaný výrazně heraldicky, představuje turnajové (válečné?) střetnutí krále českého s králem římským. Řadu heraldických motivů přináší pečlivě provedený katalog J. Richterové, *Středověké kachle*. Vyd. Muzeum hl. m. Prahy 1982.

[50] *Erbovní vývod v kostele ledečském*. LGHS, samostatná příloha k seš. 14. září 1971, 12 s.; t ý ž, *Valdštejnský vývod v Dobručce*. Heraldika XIII, 1980, č. 4, s. 154—171.

[51] *Poznámký o stavbě kostela ve Štáhlavech a o tamních erbech*. Heraldika IV, 1971, č. 1—2, s. 1—5.

[52] *Gotické nástěnné malby v Holubicích*. Zprávy památkové péče, 17, 1957, č. 5—8, s. 227—235. Nálezný znaků v klenbě a vitráž erbu radlice, náležející pražskému kanovníku Sammovi z Pluhu v okně, blíže určuje dobu vzniku nástěnných maleb vysoké umělecké úrovně do let 1343—1350.

[53] *K žlutickému votivnímu obrazu Kokořovců z Kokořova*. Heraldika II, 1969, č. 5 až 6, s. 63—65. Genealogicko-heraldickým rozбором autor nově datuje obraz po r. 1605 a identifikuje rodinné příslušníky na něm vyobrazené.

[54] *Pozoruhodné bohemikum*. Heraldická ročenka, 1975, s. 89—94. Autor provedl na žádost salcburského muzea heraldickou expertizu slavnostního soudku, který datuje do let 1721—1782, a určuje jeho provenienci do oblastí premonstrátského řádu, snad přímo do Doksan.

[55] *Vznik presbytáře kostela sv. Martina v Třešti a nálezný znak pánů z Třeště v tomto kostele*. Zpravodaj České heraldické společnosti, Tř. č. 1—2, s. 1—9.

[56] ČNM. Historické muzeum, 143, 1974, č. 3—4, s. 118—150. Východisko k zásadně nové interpretaci poskytlo zjištění, že donátorka antependia byla manželka Jošta z Rožmberka Anežka z Walsee.

[57] Referát J. Skutíla, *Heraldické a genealogické prameny v moravských muzeích a archívech*. In: I. setkání, s. 20—22 je i jako základní informace příliš všeobecný. T ý ž, *Genealogie a heraldika ve Vlastivědě moravské*. LGHS, 3. řada, prosinec 1973, seš. 25, s. 8—12, je jakýmsi průvodcem heraldiky po místopisném kompendiu.

[58] *Erbovní listina z roku 1418*. In: Moravská galerie v Brně. Bulletin č. 25, Brno 1977, s. 23—24 (zkoumáno z hlediska malířské erbovní výzdoby); t ý ž, *Další slavatovská palatinátní listina*. Heraldická ročenka, 1978, s. 51—53; t ý ž, *Tři neznámé erbovní listiny*. Heraldická ročenka, 1977, s. 77—80.

[59] *K malířskému dílu Jana M. Prechlera*. LGHS, 5. řada, prosinec 1977, s. 176; t ý ž, *Ke studiu erbovních listin*. In: I. setkání, s. 38—40; t ý ž, *K soupisu malířů erbovních listin I*. Heraldická ročenka, 1978, s. 49—50 (autor eviduje prozatím 21 malířů erbovních listin, z toho jen asi 7 ze 16. stol., 4 ze 17. stol., 3 z 18. stol., 3 z 19. stol., 1 z 20. stol., zbytek nedatuje); t ý ž, *Neznámý malíř erbovních miniatur z r. dolžinské Prahy*. Heraldická ročenka, 1981, s. 65—67.

[60] AČ, 27, 1977, č. 3, s. 145—150.

[61] Mám tu na mysli otištění listin in extenso, alespoň v typovém výběru, za účelem sledování kancelářských poznámek, rozboru formulací, heraldické terminologie apod. Z dalších drobných článků evidujících materiál jmenujme V. J. Sedláka, *Soupis nobilitačních diplomů v Okresním muzeu v Litomyšli*. LGHS, 1. řada, duben 1971, seš. 12, s. 16—19 (eviduje 7 nobilitací z let 1633—1895, odkázaných muzeu v roce 1933); P. R. Pokorný, *Dvě opomínané erbovní listiny*. Heraldická ročenka, 1975, s. 94—98; t ý ž, *Opomínané erbovní listy*, Heraldická ročenka, 1978, s. 54—58 (celkem 5 panovnických a palatinátních listin z let 1582, 1648, 1656, 1659); A. Přibyl, *Palatin Tomáš Jan Pešina z Čechorodu a erbovní listy vydané jím v letech 1658—1690*. Heraldika VII, 1974, č. 3—4, s. 57—66 (eviduje 7 listin); J. Svátek, *Erby z dvorské kanceláře frýdlantského vévodství*. Heraldická ročenka, 1977, s. 69—76. Autor zachycuje udělení či polepšení erbů, vzešlé z kanceláře v letech 1624—1634; o vlastní kancelářské praxi při udělování erbů se, žel, téměř nic nedovídáme. Kulturní kuriozita je zpráva Fr. Roubíka, *Pražská znaková kancelář 1631*. ČSPS, 57, 1949, s. 60.

[62] *O palatinech*. Erbovní sešit, prosinec 1969, č. 3—4, s. 8—14; t ý ž, *Über böhmische Hofpfalzgrafen und einige Palatinatswappenbriefe aus dem 17. und 18. Jahrhundert*. Genealogica et heraldica I, Wien 1970, s. 409—414 (znám jen z citace).

diplomatického materiálu, podstatně rozšiřuje naše znalosti o těchto nižších služebních.[63]

Mezi nejvýznamnější písemné prameny středověké heraldiky patří bezesporu tzv. erbovníky. Pro pramennou základnu západoevropské heraldiky mají erbovníky (armoriály, Wappenbuchy apod.) spolu s pečetěmi rozhodující význam. Jejich počet lze odhadnout na 350 kusů do roku 1500. Po posledním cenném shrnutí problematiky z pera M. Pastoureaux lze obecně konstatovat, že zvládnutí celé látky po stránce identifikace znaků, datace, určení autorství, filiace erbovníků a interpretace obecně, včetně edičních výsledků, činí západoevropským historikům nemalé potíže a je vlastně na počátku po více či méně odborných, ale i beztak sporých pokusech minulosti.[64]

Česká historická heraldika podobné problémy nemá pro naprostý nedostatek těchto pramenů domácího původu, snad s jedinou výjimkou kopie středověkého erbovníku, tak řečené Auly Caroli IV. Zato v řadě erbovníků cizích nalezneme jednotliviny, ale i celé soubory znaků prokazatelně teritoriálně českých nositelů. Celkem můžeme počítat asi se 130, event. i více českými znaky v západoevropských erbovnících.[65] Pramenná situace není tedy tak kvantitativně nepříznivá, jak se dříve zdálo. Jde však o to, jaký metodický přístup k tomuto souboru zvolíme.

Je jasné, že z hlediska českomoravského prostoru, kde takřka není erbovníků domácích, je třeba věnovat zaslouženou pozornost každé jednotlivině, tím více skupině erbů, která se objeví ve starém erbovníku cizí proveniencí. Motivate tohoto zájmu by podle mého soudu neměla být introvertní, jako spíše zaměřená vně k hledání důvodů uplatnění daného výběru znaků v cizím prostředí. Ostatně jak se ukazuje, bohemika v cizích erbovnících pramennou základnu domácí heraldiky vůbec nijak podstatně nerozšiřují, tím méně věcně korigují. Výskyt bohemikálních znaků v cizích erbovnících je třeba posuzovat jako projev reflexe sociálně politického a i kulturního niveau českého prostředí a jeho působnosti vně hranic českého státu. Při vycházení z těchto předpokladů nám stojí v cestě často překážka v nedostatečném zpracování obsahu rukopisu z domácích, západoevropských provenienčních hledisek, v jejichž světle by jasněji vystoupily kontury výkladových omezení zmíněné české reflexe, její síla a míra pravdivosti. Často nevíme, zda jde o erbovník obsahem původní, rovněž autora často neznáme. Tato nejistota je pro erbovníky příznačná a při daném stavu zpracování materiálu nelze prozatím čekat přílišné jasno.

Je rovněž zřejmé, že výše naznačený metodický přístup má svá omezení, daná funkčním určením toho kterého erbovníku a uplatní se zejména u typu tzv. generálních erbovníků, jako je Gelreův, Beilleville, Bergshammarský, event. i v Čuryšské roli, to je v takových, kde je zastoupena křesťanská nobilita z celé Evropy podle kurtoazního členění na panovníky a jejich vazaly.

[63] Heraldická ročenka, 1978, s. 44–48. Jen pro úplnost doplníme Krajčův výklad o další doklady: existenci herolda (serviens armorum) Karla IV. Pantaleona de Pistorio k roku 1348 (MBV I, ed. L. Klicman, Pragae 1903, s. 586, č. 1002) a zmínku o diplomatickém posílání herolda Václava IV., zvaného Sassenlant, k roku 1400 (F. M. Bartoň, *Čechy v době Husově*, ČD, II/6, Praha 1947, s. 182, pozn. 3).

[64] M. Pastoureaux, *Les armoiries*. In: *Typologie des sources du moyen âge occidental* (directeur L. Genicot), Fasc. 20, Turnhout 1976. Látka byla týž autorem rozpracována znamenitým způsobem jako obsáhlá příručka *Traité d'héraldique*, Paris 1979.

[65] V. Růžek, *Znakové soubory v Evropě*. Heraldická ročenka, 1979, s. 68–93.

tak se pozitivně uplatnil tento přístup při interpretaci české části Uffenbašského erbovníku, v níž se ve skice odrážejí mocenskopolitické poměry u dvora Václava IV. po druhém panském odboji a osvobození krále z vídeňského zajetí roku 1403.[66]

Jistým úskalím při výkladu příslušných partií generálních erbovníků je ta skutečnost, že jsou v nich zastoupeny většinou znaky nejvýznamnějších rodů se starou rodovou tradicí, čímž poněkud zplošťují významovou artikulaci, event. možnou politickou profilaci určité partie, neboť reflexe rodového splendoru v podobě všeobecně známého znaku se mohla stát za hranicemi samozřejmou i bez zvláštního politického akcentu. Je proto třeba se vždy pokusit o co nejkomplexnější pohled s postižením vnitřních vazeb mezi nositeli erbů.

Jiné, zdánlivě netušené interpretační možnosti nabízí institucionální typ erbovníků, jako je třeba kniha bratrstva sv. Kryštofa na Arlbergu (Codex Figdor), Podle rozboru Ivana Hlaváčka, špitálník, sbírající ve střední Evropě příspívky pro bratrstvo, nám zachytil heraldicky a účetně skupinu českých doátorů, kterou lze jednoznačně, na základě itineráře a relačně konceptních poznámek listin Václava IV., určit jako družinu významného politika Václava dvora v Říši, Bořivoje ze Svinař.[67]

Konečně nemohu nezmínit již dotčenou Aulu Caroli IV. — jediný středověký erbovník, zachovaný v kopii Bohuslava Balbina a Jiřího Krugera.[68] Rukopis se 124 českými a říšskými znaky ve dvou oddílech se hlásí svým názvem do doby Karla IV., avšak na základě značně disparátní datace některých znaků a heraldických indicií náleží spíše do počátku vlády Václava IV., připomínaje, jak hypoteticky soudím, dvorskou společností zde představenou výběrem znaků jakési heraldické knížecí zrcadlo.

Vývojovou odnoží středověkých erbovníků je forma renesančních památníků. Těm se v cenné kulturně historické a soupisové studii (ovšem takřka bez zřetelů heraldických) věnovala Blažena Hertlová.[69] Pavla Burdová identifikovala rukopis bývalého stavovského archivu z konce 18. století jako kopii nástěnné heraldické výzdoby úřadu desk zemských na Pražském hradě.[70]

Renesančním knižním vazbám z hlediska nejen heraldického se věnuje Pavel R. Pokorný v knihovnicko-historicky a biograficky zajímavě glosovaných rozpravách.[71] Kuriózním dokladem dlouhé životnosti dalimilovských erbov-

[66] Týž, *České znaky v Uffenbašském erbovníku z počátku 15. století*. Heraldická ročenka, 1981, s. 23–41.

[67] I. Hlaváček, *Miscelanea k české heraldice doby Václava IV. (Bohemika habsburského rukopisu bratrstva sv. Kryštofa na Arlbergu)*. ČNM. Historické muzeum, 147, 1978, č. 1–2, s. 20–28.

[68] J. Čarek, *Balbina a Crugertova Aula Caroli IV.* Erbovní knížka na rok 1937, s. 56–68. Účelem článku bylo upozornit na tento pozoruhodný rukopis, určit autorství kopie a přinést seznam jmen držitelů erbů (bez popisu a reprodukce).

[69] Úvod do problematiky památníků raného novověku: In: Z pomocných věd historických III, AUC — Phil. et hist., 5, 1975, s. 117–147.

[70] *Zemský soud v malbách na Pražském hradě a v rukopisu stavovského archivu*. SAP, 31, 1981, s. 207–217. Popisy erbů nejsou, žel, uvedeny. Čtenář je odkázán jen na nekvalitní barevné reprodukce.

[71] *Knižní vazba pro Wunschingera z Gumpendorfu*. Heraldická ročenka, 1975, s. 98 až 101; týž, *Supralibros knihovny Jana Hořejšovského z Hořejšova*. In: Pocta dr. Emmě Urbánkové. Spolupracovníci a přátelé k 70. narozeninám, Praha 1974, s. 459–473; týž, *Supralibros Zikmunda Antocha z Helfenberka*. Heraldická ročenka, 1976, s. 82–96; týž, *Supralibros Viktorina Vokouna ze Sázavy*. Heraldická ročenka, 1978, s. 51–61.

ních pověstí v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě je mědirytinový titulní list díla klášterní proveniencí z roku 1654, ikonograficky analyzovaný též P. R. Pokorným.[72]

14 metternišských rodových vývodů z let 1620—1787 popsala Eva Kuttelvašerová.[73] Erby ztvárněné ve filigránu na papíru 16. a 18. století z různých papíren šlechtických, městských a duchovenských popsal František Zuman.[74]

Do přehledu prací o pramenech heraldiky je třeba zařadit znamenitou studii Vladimíra Denksteina *Pavězy českého typu*. [75] Pro heraldická studia mají význam závěry o znakové výzdobě štítů a otázky dobové terminologie, tak i fundované výklady o štítové výrobě a genezi pěchotního štítu — pavězy ve vztahu k zániku štítu jezdeckého. Závěry Denksteinovy práce jsou přínosné pro sledování závislosti slohového vývoje heraldického štítu na proměnách a funkčnosti podoby skutečného fyzického štítu.

Torzo pražského městského praporce z doby před rokem 1477 popsal Jiří Čarek.[76]

Státní heraldika

Tématem zásadní důležitosti nejen pro heraldiku, ale zvláště pro dějiny státní ideologie, je výzkum vývoje státní — zeměpanské symboliky. Státnímu znaku byla ve sledovaném období průběžně věnována pozornost v několika více i méně zásadně koncipovaných studiích. Chybí však dosud syntéza státní symboliky ve všech jejích projevech v čase, jak je pro západní oblasti zpracována v pracích P. E. Schramma.[77]

Vladimír J. Sedláček se v roce 1946 věnoval v drobné rozpravě vývoji klenotu českého znaku.[78] Sedláčkův výklad o počátcích českého znaku se přidržuje dalimilovské chronologie, která zcela ovládla starou i novou českou historiografii — s výjimkou kritického výkladu Dobnerova, event. i Palackého — a nejkonciznější výkladové podoby se dočkala v práci Václava Vojtíška *K otázce erbu českého krále* z roku 1931, reprinted znovu v roce 1953.[79] Vojtíškem korigovaný dalimilovský koncept se promítnul do celé řa-

dy novějších prací, zvl. Kristiana Turnwalda,[80] Pavla Radoměřského,[81] Josefa Petráňe,[82] Pavla Paláta.[83]

Zásadní slovo k otázce původu, chronologie, změn a funkce českého znaku bylo nejnověji vysloveno Rostislavem Novým ve studii *K počátkům feudální monarchie v Čechách II*. [84] Autor se zcela rozešel s dosud panujícím výkladem Vojtíškovým určením nové chronologie výskytu figury orlice a lva na základě zhodnocení numismatického a sfragistického materiálu (poslední čtvrt 12. století — orlice; od 1213 lvíce). Projekcí výsledků pramenného rozboru na pozadí strukturálních změn přemyslovské monarchie dospěl autor ke zjištění, že erb lvíce představoval v první polovině 13. století přednostně rodovou příslušnost k dynastií Přemyslovců, ke konci století s významovým posunem symbolizujícím českou zemi a současně České království jako teritorializovanou monarchii; erb orlice zpočátku představoval vládnoucího panovníka a posléze se omezil jen na atribuci zemského patrona sv. Václava, přičemž oba symboly vystupují po celou první polovinu 13. století paralelně funkčně, aby od druhé poloviny 13. století erb dvojocasého lva zatlačil zcela do pozadí plamennou orlici v souvislosti s úpadkem svatováclavské státní ideologie. Jisté rozpaky působí výklad o změně erbu lvíce v dvojocasého lva k roku 1247, třebaže jasně zapadá do ideově politicky zdůvodněného konceptu autorova. Zdá se, že chronologie prvních frakteátů s motivem dvojocasého lva odporuje této dataci změny znaku a nabízí ranější výskyt.

Zásadní slovo bylo v této studii řečeno i v otázce vzniku zemského erbu moravského (okolo 1262). Nového výklad antikvuje spekulativní a v mnohém historicky neúnosné pojetí Kristiana Turnwalda, reprezentované několika studiemi.[85]

Václav Rýněš v několika drobnějších studiích sleduje uplatnění českého

[80] *Nejstarší výskyt přemyslovských českých znaků na mincích*. LGHS, 1. řada, červen 1970, č. 7, s. 1—14; též, *Die Anfänge des Wappenwesens von Böhmen und Mähren. Auf Grund numismatischer und sfragistischer Zeugnisse dargestellt*. Der Herold, N. F., Bd. 7, April—September 1971, Doppelheft 10—11, s. 285—303.

[81] *800. výročí Českého království ve světle numismatických památek*. ČNM. Historické muzeum, 127, 1958, s. 60—63.

[82] *Český znak. Stručný nástin jeho vzniku a historického vývoje*. Praha 1970. Kniha je užitečná nejen pro úroveň populárně osvětového výkladu, ale zvláště pro bohaté fotografické doklady. Na s. 9 autor mylně připisuje zobrazený náhrobník z rozhraní 13. až 14. století Mstislavovi z Chlumu místo Hronovi z Pacova.

[83] *Československý státní znak v historickém vývoji*. Heraldika. Zpravodaj námětové sekce III, 1978, č. 3, s. 63—87. Práce sice dalimilovskou chronologii nerecipuje (konstatuje nesporný první výskyt orlice a lva), jinak je však zcela kompilativní.

[84] Pro dokreslení metodických přístupů R. Nového je příznačné, že vlastní předmět výzkumu se ozyvá teprve v podtitulu studie: *K počátkům českého znaku*. ČNM. Historické muzeum, 147, 1978, č. 3—4, s. 147—171.

[85] *O moravské orlici*. Rodokmen II, 1947, č. 1, s. 21—24. Závěry tohoto článku (moravská šachovaná orlice odvozena od římského hraběcího rodu Conti — Segni, konkrétně od papeže Innocence III., k roku 1203—1204) byly rozpracovány později v *Otázce vzniku znaku markrabství moravského*. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, 1966, č. 1—2, s. 36—61; na článek negativně reagoval Fr. Zvolský, *Šachovaná moravská orlice*. Moravské numismatické zprávy, 1959, č. 6, s. 28—29 (omezil se však jen na pramenné korektury); K. Turnwald znovu *Dodatky k otázce původu moravského znaku a znaku olomouckého biskupství*. Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci, 1968, č. 139, s. 11—23 [znovu pramenné korektury jako odpověď Zvolskému]. Neznám. dipl. práci M. Březnovské, *Vznik moravského znaku ze státoprávně historického hlediska*. FF UK Praha 1968.

[72] *Nad barokním titulním listem*. Heraldická ročenka, 1976, s. 87—90.

[73] *Metternišské rodové vývody z let 1620—1787*. LGHS, 1. řada, září 1970, seš. 9, s. 7—17.

[74] *Papír a heraldika (Studie zapomenutých pramenů)*. Rodokmen III, 1948, č. 3, s. 73—80; č. 4, 1948, s. 107—115.

[75] S podtitulem *Studie k dějinám husitské vojenské tradice, jejího rozšíření a vlivu v 15. stol., I—III*. Sborník Národního muzea, řada A — historie, 16, 1962, s. 185—228; 18, 1964, s. 107—148; 19, 1965, s. 1—203. Funerální štítovou heraldickou symbolikou se zabýval K. Pletzer, *Posmrtné štíty Petra Voka z Rožmberka a Jana Zrinského z roku 1612*. ČNM. Historické muzeum, 133, 1964, s. 91—96. Pro sledování vývoje zobrazování některých heraldických reálií na pečetích má částečně význam díl práce Ctirada Beneše, *Zbroj ochranná ve sfragistice*. FF UK Praha 1967.

[76] *Praporec pražského ozbrojeného sboru z 15. století*. Pražský sborník historický 11, 1978, s. 101—103.

[77] *Mám tu zejména na mysli dílo Herschaftszeichen und Staatssymbolik*. MGH — Schriften 13/1—III, Stuttgart 1954—1956.

[78] *O klenotu českého znaku*. Rodokmen I, 1946, č. 1, s. 2—4; č. 2, s. 44—47.

[79] ČNM, 105, 1931, s. 46—61; reprint in: Výbor rozprav a studií. Praha 1953, s. 398 až 408.

znaku na novodobých mincích ve světle politických peripetií českého státu.[86] Jindřich Šebánek střízlivě eviduje moravské mince 13. století s reálnými heraldickými motivy lva, orlice a břevna.[87]

Heraldické diferenciaci slezských orlic se informativně věnoval Adolf Turek,[88] heraldické těšínských Piastovců pak nově Erich Šefčík.[89] František Chocholatý popsal (pro nejstarší období neúplně) pečeti a znak opavských Přemyslovců.[90]

V souvislosti s federativním uspořádáním československého státu v roce 1968 proběhla na stránkách časopisu Heraldika podnětná diskuse o podobě a obsahu státního znaku.[91]

Nezvyklému vypočtení českého královského erbu z roku 1280 v staroanglickém erbovníku věnoval pozornost Vladimír J. Sedlák.[92] Heraldickým pověstem se věnovali nejnověji Pavel R. Pokorný s Milanem Bubnem a Jan Skutil.[93]

Na závěr této kapitoly je potřebné upozornit na metodicky zdařilou diplomovou práci Ferdinanda Vrábela *K otázce vzniku a vývoje uhorského státního znaku v středověku*. [94]

Městská heraldika

Obraťme nyní pozornost k problematice městských erbů. Je potřebné představit, že v současné době jde o nejfrekventovanější tematiku heraldických studií, jejíž produkce se stává takřka nepřehlednou. V zájmu o městskou heraldiku se odráží skutečnost, že městské erby jsou dosud živou složkou heraldiky a nacházejí uplatnění v působnosti městských národních výborů.[95]

[86] *Babenberský erb na českých mincích a medailích*. NL, 21, 1966, s. 65–71; *týž, Z osudů českého lva na mincích nové doby*. ČNM. Historické muzeum, 141, 1972, s. 34 až 44; *týž, Znaková symbolika na korunovačních jetonech 18. stol.* NL, 28, 1973, s. 106 až 110; *týž, Dočasný zánik českého státu v zrcadle mincovní heraldiky 1804–1918*. Heraldika XI, 1978, č. 1, s. 14–19; *týž, Nad pražským dvacetikrejcarem s dvěma dvouhlavými orly z let 1805–1806*. NL, 27, 1972, s. 15–20. Přehled uplatnění lva na penězích Československé republiky podal stručně J. Šém, *Český lev na penězích Československa*. ČNM. Historické muzeum, 141, 1972, s. 46–48.

[87] *Heraldické obrazy na moravských mincích 13. století*. In: Sborník II. numismatického sympozia 1969. Brno 1976, s. 139–143.

[88] *Znaky Slezska a slezských knížat*. Slezský numismatik, 1956, č. 4, s. 1–3.

[89] *Heraldické znamení na pečetích těšínských Piastovců*. In: I. setkání, s. 55–56. Stať je vlastně předběžným doplňkem k pozdější práci *Pečetě těšínských Piastovců*. Ostrava 1982. Srov. recenzi A. Roubice v AC, 32, 1982, s. 241.

[90] *Pečetě a znak opavských Přemyslovců*. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava IV, 1982, s. 14–20 (není uváděna 2. jezdecká pečeť Mikuláše I. z r. 1290).

[91] Srov. Heraldika I, 1968, č. 2–3, s. 14–24; Heraldika II, 1969, č. 1, s. 1–4.

[92] *Neznámý znak Přemysla Otakara II*. Heraldika XI, 1978, č. 3, s. 81–85. Jde o komentovaný výklad článku F. Hauptmanna v čas. Der Herold, 1934, s. 32–34. Přemyslu II. je tu připisán erb dvojocasého lva s užitím heraldické brizury kříže na plec jako připomínky Přemyslových křížáckých tažení do Prus.

[93] P. R. Pokorný – M. Buben, *Konec jedné legendy*. Heraldická ročenka, 1974, s. 32–38. Autoři vyvracejí legendu o původu erbu waleských princů, odvozaného od erbu Jana Lucemburského. J. Skutil, *Brněnský rukopis kronik o Štyřlídovi a o Brunvíkovi. Příspěvek k původu českých heraldických pověstí*. In: Příspěvky ke starší literatuře na Moravě, 3. Blansko 1968, s. 10–23.

[94] Netištěná dipl. práce FF UK Praha 1974.

[95] Informaci o činnosti komise při AS MV ČSR pro posuzování městských znaků přináší J. Čarek, *K otázkám současné městské heraldiky*. AC, 22, 1972, s. 185–190. Srov. I. Štarha, *Činnost komise pro znaky měst a příprava kodexu městských znaků v ČSR*. In: I. setkání, s. 14–15.

Z prací zásadní důležitosti je třeba uvést existenci čtyř znakových kompendií pro kraj Severočeský,[96] Severomoravský,[97] Středočeský[98] a Jihomoravský.[99] Navzájem se tyto práce od sebe výrazně odlišují svým celkovým pojetím, hloubkou zpracovanosti materiálu a svým zaměřením. Cílem prvních dvou, event. i oně třetí práce bylo především dobrat se standardní podoby erbovního obrazu jako současné normy. Po všech stránkách nejpokročilejší je poslední dílo jihomoravské, heuristicky široce založené a vycházející z potřeb historické práce. Ze zbývajících tří krajů (Západočeský, Východočeský, Jihočeský) máme k dispozici v regionálním tisku roztroušené studie týkající se většinou jednotlivých měst.[100]

Do oblasti městské, resp. komunální heraldiky je možné zařadit zajímavou tematiku vesnických pečeti a erbů, která je zastoupena pro Moravu cennými studiemi Věry Steinbachové-Konečné a Ivana Štarhy.[101] České- ho okruhu se dotkl Karel Liška.[102] Obecně lze shrnout, že erb ve vesnic-

[96] V. Ruda a kol., *Znaky severočeských měst*. Most 1970; srov. důkladnou recenzi J. Pelanta, AC, 22, 1972, s. 227–233.

[97] L. Baletka, *Znaky měst a městeček Severomoravského kraje*. Sborník Státního archivu Opava 1968–1971. Opava 1971, s. 165 n. Popisy a vývoj znaků opřen o pečeti a znaková privilegia. Na tuto práci z roku 1971 navázal L. Baletka a J. Louda, *Znaky měst Severomoravského kraje*. Ostrava 1980, která je sice výpravnější, ale v komentáři úspornější (zpr. J. Pánek, ČSCH, 30, 1982, s. 136). K tomu viz dodatky K. Lišky, *Poznámky ke znakům měst a městeček Severomoravského kraje*. Příloha k Heraldice, 1978, č. 2, s. 1–25. Problematiku shrnul L. Baletka, *K původu městských znaků Moravy a Slezska*. In: I. setkání, s. 50–52.

[98] A. Příbyl – K. Liška, *Znaky a pečeti středočeských měst*. Praha 1975. Rec. J. Čarek, AC, 28, 1976, s. 120–124; P. R. Pokorný, SSH, 11, 1976, s. 268 až 269. K středočeské problematice viz ikonograficky zajímavý rozbor S. Poláka, *K původu znaku města Příbramě*. SSH, 11, 1976, s. 87–91; J. Čarek, *K vývoji znaku města Zvěráka*. AC, 28, 1976, s. 154–156.

[99] Za redakce J. Dřímala a I. Štarhy vznikla výpravná kolektivní publikace *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno 1979 (zpr. J. Pánek, ČSCH, 28, 1980, s. 931). Práce je založená na všestranné heuristice a bohatěm ilustračním materiálu. Doplnky vydal Fr. Zvolský, *Znaky moravských měst a městeček. Poznámky a doplňky*. Brno 1980.

[100] Např. J. Pelant, *O znaku města Rokycan*. Minulostí Rokycanska, 1969, č. 4, s. 1–5; *týž, Městské erby Mýta, Radnice a Zbiroha*. Minulostí Rokycanska, 1970, č. 7, s. 29–38 (J. Pelant připravuje zmíněné západočeské kompendium). A. Příbyl, *Z heraldiky hornických měst a městeček jižních a jihozápadních Čech*. Heraldika XII, 1979, č. 1, s. 1–11; č. 2, s. 33–42. A. Zwiefelhofer, *Katalog pečeti a znaků města Českého Krumlova a jeho dřívějších držitelů*. Český Krumlov 1969. Pro Východočeský kraj máme souhrnnější práci E. Bouzy – V. Vaňkové, *Znaky a pečeti měst náchočského okresu*. Česká Skalice 1972 (rec. Muzejní a vlastivědná práce, 13, 1975, č. 3, s. 174 až 176). Z dalších uveďme alespoň výběrem V. J. Sedlák, *O původu erbu města Litomyšle*. Heraldika XIII, 1980, č. 4, s. 134–138; E. Bouza, *Znak a pečeti města Úpice*. Krkonoše-Podkrkonoší, 3, 1967, s. 72–75; A. Příbyl, *Erb a pečeti města Polné*. Jihlava 1965; K. Liška, *K otázce erbů měst Příbramě a Polné*. LGHS, 1. řada, červen 1971, seš. 13, s. 3–5; J. Sochor, *O pečetích a změnách erbu města Havlíčkova Brodu*. Sborník východočeských archivů, 2, 1972, s. 13–31.

[101] V. Steinbachová-Konečná, *Vesnické znaky a pečeti Moravy*. Heraldika V, 1972, č. 4, s. 121–130; I. Štarha, *K počátkům vesnické pečeti na Moravě*. Heraldika V, 1972, č. 4, s. 114–120; *týž, Ke vzniku nejstarších vesnických pečeti na Moravě*. Heraldika X, 1977, č. 1, s. 6–38.

[102] *Ze slavatovské heraldiky I*. LGHS, 2. řada, 1973, seš. 22, s. 3n; *týž, O rychtářských pečetích*. LGHS, 3. řada, 1975, seš. 12, s. 23–24; LGHS, 3. řada, 1976, seš. 12, s. 23; LGHS, 4. řada, 1978/79, s. 66–67; *týž, Znamení rychtáře na koni na rychtářských pečetích*. LGHS, 5. řada, 1977, s. 19–20; I. Štarha, *Znak města Litavle a rychtářská pečeť ze 16. stol.* LGHS, 3. řada, 1975, seš. 10, s. 31–32.

kém prostředí (jako stolice nižšího soudnictví pro vymezený region) je identický s pečeti, jejíž existence vyplývá podobně jako u měst z funkce ověřovací. Erb je doložen toliko na pečetích jako jejich dekorativní složka.

Chtěl bych se podrobněji rozhovět o základní otázce moderní historické heraldiky: vzniku a funkce městských znaků v Čechách ve světle heraldických studií a připojit sám několik doplňujících postřehů, založených na studiu konkrétního materiálu.

Problém otevřel Václav Vojtíšek již v roce 1928 v rozpravě *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*.^[103] Vojtíškovy práce byla první systematickou studií o české městské sfragistice a heraldice a přinesla mimo důležitý svod materiálu i první interpretační model k této problematice. Vojtíškovy interpretace vycházela z pojetí znaku jako právně determinovaného fenomenu, který vyjadřoval právní pretenze jeho nositele vůči svému okolí. Protože autorovi byl a priori znak vnějším projevem právní svobody jako uděleného privilegia, dospěl po rozboru městských pečeti k závěru, že předhusitská města, která vůči panovníkovi nebyla svobodnými korporacemi v ohledu hospodářském (držení svobodných statků) ani vojenském (samostatné stavění vojenských kontingentů), nebyla s to držet vlastní erb. Pokud se na pečetích objevují heraldicky upravené štíty, pak nejde o erb města, nýbrž jsou erbem vrchnostenským. Rovněž není erbem obraz umístěný volně v pečetním poli i kdyby později do heraldického štítu byl převzat. Protože teprve husitská revoluce vytvořila předpoklady pro hospodářské a vojenské osamostatnění měst (a tedy i pro schopnost držet znak — *Wappenfähigkeit*), nelze projevy městské heraldiky vést dříve než od vystoupení měst v husitské revoluci.

Prvním vážným průlomem do takto formulovaných závěrů se zdál být článek Josefa Pilnáčka o znacích na Laufu z roku 1949, odhlédneme-li od závažných protiargumentů Václava Hrubého z roku 1930, které však pro svoji referátovou podobu takřka zapadly.^[104] Pro přehled uvádím, že tu jsou erby Starého Města pražského (volně v červeném poli stříbrná hradba a nad ní tři věže), Vratislavi (čtvrcený štít, kde se střídá hlava Jana Křtitele a český dvojocasý lev) a konečně Kutné Hory (dvě horní kladívka — šlégl a pemrlice — dopadající na sebe). Nás však přednostně zajímají erb pražský a kutnohorský.^[105] Zatím postačí konstatování, že oba erby se zásadně neshodují s obrazy na soudobých užívaných pečetích.^[106]

[103] Srov. pozn. 2.

[104] Srov. pozn. 33. V. Hrubý v ČMM, 54, 1930 poukázal na existenci brněnského znaku již k počátku 14. století.

[105] Nejnověji barevně reprodukoval J. Petráň, *Český znak*. Praha 1970, s. 28n.

[106] Staré Město pražské: a) větší pečeť užívána od 70. let 13. stol. do r. 1477 nese obraz sv. Václava s mečem a znakem dvojocasého lva uprostřed velké brány, nad níž je vrchol věže a po stranách postavy menší věžičky nad figurou sv. Václava v přerušené hradbě (V. Vojtíšek, l. c., s. 137, obr. č. 20); b) sekret z poč. 14. stol. (užíván až do pol. 15. stol.) s vyobrazeným poprsím korunovaného muže (krále) s mečem a stárou (V. Vojtíšek, l. c., s. 138n., obr. č. 21); c) ikonograficky se staroměstský znak na Laufu přibližuje obrazu nejstarší staroměstské pečeti, doložené k r. 1264. Zde jsou na nízké hradbě tři stíhlé věže o třech stínkách a v prostřední vyšší je prolomena půlkulatá brána (V. Vojtíšek, l. c., s. 135, tab. XII). Kutná hora: a) větší pečeť doložená od r. 1347 (užívána až do 1. čtvrti 15. stol.) obsahuje ikonograficky složitý obraz — orlici a lva, držící mezi sebou horní kladívka (šlégl a pemrlice), nad nimi císařská koruna (V. Vojtíšek, l. c., s. 35, tab. IX). Tento obraz byl převzat do heraldického štítu a stal se platným městským znakem, doloženým nepřímo již za Václava IV., později byl však polepšován; b) menší pečeť, první doložená k r. 1308 (a nejspíš v plat-

Na Pilnáčkův informativní článek reagoval Vojtíšek v roce 1953 v rozpravě *O starých pečetích a erbech českých měst*,^[107] kde opakoval své stanovisko z roku 1928 a současně se vyslovil k otázce našich třech městských znaků, jejichž vrození do druhé poloviny 14. století bylo nesporné. Autor celou záležitost interpretoval jako ojedinělý jev bez následků, vzešlý z iniciativy panovníka, který tak umístěním městských znaků mezi znaky zemské a šlechtické dal jen průchod svým nenaplněným snahám povznést královská města mezi zemskou šlechtu jejich uvedením na sněmy a privilegiovat zejména Prahu, Vratislav, Budyšín a Kutnou Horu, jak panovník naznačil v několika formulacích jím navrhnuté Majestas Carolina (kap. XII a X). Protože navrhnutý zákoník v roce 1355 byl odvolán, jsou městské znaky na Laufu jen projevem panovníkovy manifestace jeho poměru k městům jako přirozeným oporám jeho vnitřní politiky vůči panstvu. Protože jmenovaná města nedostala na znak privilegium, zůstalo jen u demonstrace a města musela počkat na své erby až do husitství.

V průběhu let však další nové nálezy fyzicky doložených předhusitských městských erbů zpochybňovaly Vojtíškovu teorii, až ta byla konečně v roce 1976 podrobena důkladné revizi ve studii Rostislava Nového *Počátky znaků českých měst*.^[108] Autor po rozboru ikonografické složky pečeti královských měst (jako nejrepresentativnější části městských komunit) s více či méně paralelními projevy heraldickými věnoval pozornost zvláště té složce Vojtíškovy teorie, která tvořila její opěrné pilíře: politickomocenskému a vojenskému postavení měst ve struktuře předhusitského státu a právním uzancím v oblasti erbovnictví ve 14. století. Nový dospěl ke konstatování, že česká královská města se od polovice 14. století stávala významným mocenským faktorem, respektovaným ze strany panovníka, který od roku 1348 usiloval včlenit města do rámce zeměpanských exekutivních orgánů (popravy) s působností nejen v rámci města, ale i jeho okolí, jako přirozenou oporu a nástroj panovníkovy moci. Třebaže principy této koncepce, vtělené i do Majestas Carolina (kap. VII a VIII) byl Karel IV. v roce 1355 nucen odvolat, nijak se tím nesnížila životaschopnost panovníkových prerogativ v této oblasti a města via facti svoji pozici udržela. Důsledkem toho bylo i organizování městské hotovosti, která v průběhu poslední čtvrtiny století dostávala podobu námezdního žoldnéřského vojska. Tím byly tedy vytvořeny i základní předpoklady k uplatnění městské heraldické symboliky, která vznikala v městech zcela spontánně, bez panovníkovy zasahování reglementní povahy, přičemž první takový projev privilegiem uděleného znaku je znám až ze sklonku předhusitské doby pro moravský Slavkov (1416). R. Nový dále prokázal nespornou existenci městských erbů u deseti královských měst, což představuje plnou třetinu z jejich celkového počtu. Dále konstatoval, že městské erby měly převážně svůj původ v městské pečeti

nosti sekretu vůči větší pečeti užívána až do 1. čtvrti 15. stol.) obsahuje plný erb českého krále, po jehož pravé straně je kolmo umístěna šlégl, po levé straně pemrlice (V. Vojtíšek, l. c.).

[107] VKČSN, tř. filosof. hist. filolog., 1952, č. 9, Praha 1953.

[108] SAP, 26, 1976, s. 367—412. K předchozím odmítavým stanoviskům k Vojtíškovu pojetí srov. např. V. Ruda, l. c.; I. Hlaváček, *K počátkům městských erbů ve střední Evropě*. In: *Problemy nauk pomocniczych historii II* (Materiály na konferencje poświęconą naukam pomocniczym historii. Katowice — Wisła 1973). Katowice 1973, s. 45 až 58; J. Nuhlíček, *O pečetích a erbu Kutné Hory*. In: *Příspěvky k dějinám Kutné Hory* 1, 1960, s. 147—202.

Církevní heraldika nebyla studována příliš intenzivně, lze však zaznamenat řadu hodnotných příspěvků především z pera Václava Ryneše a Pavla Pokorného. Uvedme tu dvě zásadní Rynešovy studie *Růže a veslo. Z osudů atributů sv. Vojtěcha biskupa* [119] a *K otázce vzniku pražského (arci)biskupského erbu* [120]. V obou studiích je řešena otázka počátků pražského biskupského erbu břevna, jehož interpretaci autor pozoruhodně odvozuje od svatovojtěšské tradice v břevnovském klášteře aplikací fiktivní světcovy symboliky. Méně zdařilý je Rynešův výklad *Znak vyšehradské kapituly* [121].

Z četných prací Pavla R. Pokorného připomeňme zajímavou interpretaci elekční pečeti olomouckého biskupa Bruna [122] *Znak želivské kanonie v historickém úgvoji* [123] a nejnověji tištěný referát z I. setkání genealogů a heraldiků *Církevní heraldika se zvláštním zřetelem k českým zemím* [124]. Stat má význam nejen pro oblast církevní heraldiky. Diferencuje totiž projevy tzv. heraldických pravidel v čase, a tak záslužně vyvrací zakořeněnou představu o jejich odvěké a trvalé neměnnosti. Týž autor upozornil na znak Jana ze Středy [125].

V zahraničí vyšla z pera Aleše Zelenky kniha *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*, která slibuje mnoho. [126] Úvodní syntetická partie nepřináší sice nic nového, ale v heraldickém komentáři k jednotlivým hodnotářům najde čtenář lecos zajímavého, co dosud zůstalo nevytěženo v rakouských a německých archivech nebo i jinak doma nepovšimnuto.

K církevní heraldice můžeme přiřadit oblast erbovnictví univerzitního, zastoupeného čtyřmi pracemi: Karel Beránek psal *K otázce palatinátu (komitivy) pražské university (nobilis de Lauro)* [127] Milan Med zpracoval

[119] Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství II, 1970, č. 4, s. 377–392.

[120] LGHS, 2. řada, květen 1972, seš. 17, s. 5–9.

[121] LGHS, 3. řada, únor 1974, seš. 1, s. 8–9.

[122] *Elekční pečeť olomouckého biskupa Bruna*. Heraldická ročenka, 1977, s. 62–65. K tomu srov. K. Turnwald, *Nejstarší vyobrazení znaku olomouckého biskupství*. Heraldika II, 1969, č. 5–6, s. 57–62. Práce J. Loudy, *Moravská církevní heraldika. Znak olomouckého biskupství a arcibiskupství, olomouckých biskupů a arcibiskupů*. Olomouc 1977 nemá povahu historickovědní studie; její poslání je jubilejní propagační.

[123] Heraldická ročenka, 1978, s. 68–95. K tématu viz ještě mně jinak neznámá neúspěšná dipl. práce P. F. Křivského, *O pečetech a erbech v řádě premonstrátském a cisterciáckém*. FF UK Praha 1946.

[124] In: I. setkání, s. 29–32.

[125] *Nad jedním žlblem Heraldiky*. Heraldika VIII, 1975, č. 3, s. 86–92; k tomu viz repliku V. J. Sedláka, *Ještě k erbu Jana ze Středy*. Heraldika XI, 1978, č. 3, s. 101n.

[126] Vydal Beheim – Verlag, Regensburg 1979; ji předcházela rozprava téhož autora a stejného pojtu *Die Wappen der prager Bischöfe. Eine heraldische Untersuchung*. In: Tausend Jahre Bistum Prag 973–1973. München 1974, s. 459 n. S těmito studii koresponduje pro mladší období stat A. Příbyla, *Znaky a pečete českých duchovních ze 17. a 18. stol.* Erbovní sešit, květen 1969, č. 2, s. 8–25.

[127] AUC – Hist. Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. XIII, Fasc. 1–2, 1973, s. 83–98. Autor zjišťuje, že privilegium Leopolda I. z roku 1680 pro svatováclavský seminář pražské university nemělo povahu udělení pravých palatinátních práv, jak se dříve soudilo, nýbrž se omezovalo jen na udělení osobního nižšího šlechtictví se stejným erbem pro přesně určené osoby. Vžitě označení „de Lauro“ jako predikátu souviselo s označením mistrovské hodnosti a obrazovou náplní unifikovaného erbu a vlastní Leopoldovo privilegium tím poněkud překročilo.

Podoby znaků lékařské fakulty University Karlovy [128] Jiří Syrovátek se věnoval erbům dvanácti rektorů *Univerzity Karlovy a její erbovní rektorů* [129] Josef Petráň vyslovil v příspěvku *Znaky pražské university v Richentálově kronice* domněnku, že fiktivní znaky univerzit v Richentálově kronice působily na vznik pozdějších skutečných znaků univerzit [130].

Šlechtická heraldika

Zájem o šlechtickou heraldiku se ubíral valnou většinou cestou článků zabývajících se jednotlivými rody či osobami, z nichž některé nepozbývají kulturně historickou zajímavost. Staršímu období se věnoval Stanislav Kasík ve třech rozpravách o vartemburské heraldice, kde je vůbec prvně hypoteticky řešena otázka změny erbu lvice v polcený štít u této větve Markvarticů na přelomu 13. a 14. století [131]. Cenná je studie Miroslava Skřivánka a Františka Skřivánka *Vývoj znaku Míseronů z Lisonu* [132]. Bohumil Fremut se zabýval rozrodem erbu kůlu a půlorlice s příjmením Fremut [133]. Marie Lobkowiczová popsala *Vývoj znaků pánů z Lobkovic* [134].

O znacích jednotlivých osob 14. a 15. století psal Vladimír J. Sedlák v nedokončeném seriálu *Erby českých paní*, kde se zabývá zajímavou problematikou tvorby znakových aliancí na pečetích šlechticů [135]. Pavel R. Pokorný rektifikoval erb Jana Roháče z Dubé na základě nálezů polychromovaných dlaždic na hradě Sionu [136].

O erbech renesančních osobností psali Vladimír J. Sedlák [137], Pavel Palát a Miloš Zárybnický [138], Ivan K. J. Štafl [139], Pavel R. Pokorný [140].

[128] AUC – Hist. Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. XVI, Fasc. 2, 1976, s. 7 až 39. Práce se zabývá popisem a historizováním insignií [včetně heraldické složky].

[129] Jilovská mince 1978.

[130] In: Pocta dr. Emmě Urbánkové. Spolupracovníci a přátelé k 70. narozeninám. Praha 1979, s. 249–254.

[131] *O znaku pánů z Vartemberka*. Heraldika XIV, 1981, č. 2, s. 49–84; *Vartemberkové*. Tamže, č. 3, s. 101–104; *Vartemberkové a městské znaky*. Tamže, č. 4, s. 165 až 203. K tomu srov. J. Beránek – R. Roup – V. J. Sedlák, *Zpod vrchovišť Jizersy a Labe*. Heraldika XI, 1978, č. 4, s. 105–144. Práce je orientačním přehledem markvartické kolonizace (část markvartická, hostinská, valdštejnská) spolu s líčením erbovního vývoje rodu a popisu některých heraldických památek.

[132] Heraldika XIII, 1980, č. 1, s. 1–19, 33.

[133] *Erby Fremutů*. Heraldika XIII, 1980, č. 1, s. 22–24; č. 2, s. 41–50; č. 3, s. 81 až 86.

[134] Heraldická ročenka, 1980, s. 62–73.

[135] Heraldika XIII, 1980, č. 1, s. 36–39; č. 2, s. 80; č. 3, s. 120; č. 4, s. 172–174.

[136] *Ke znaku Jana Roháče z Dubé*. Heraldická ročenka, 1980, s. 95–96. Rektifikace erbů se týká i drobné příspěvky Fr. Beneše, *O erbu Buška z Březi*. JSH, 27, 1958, s. 27; Fr. Šírla, *Pečeť a znak hejtmána Jana Řitky z Bezdědic*. Heraldika a genealogie, 1982, č. 2, s. 79–81.

[137] *Erb Lukáše Cranacha staršího*. Heraldika XIII, 1980, č. 1, s. 34–35.

[138] *Ke znaku Lazara Erckera*. Studie z dějin hornictví, 7, 1976, s. 86–91. Jde o pokus o ikonografický výklad znaku pražského míncmistra Lazara Erckera z Schreckenfelzu.

[139] *Bassewi z Treuenburgu – první židovský erbovník*. Heraldická ročenka, 1974, s. 59–61.

[140] *K otázkám erbu Jakuba Krčína z Jeičan a Sedlčan*. LGHS, 2. řada, březen 1972, seš. 16, s. 7–10; o jedné z posledních nobilitací 21. 10. 1918 *Ferdinand Antonín Čenský*. Heraldická ročenka, 1977, s. 81–82. Viz další práce téhož autora cit v pozn. 71.

V roce 1977 zavedla redakce Listů GHS tzv. *Znakový zásobník* — heraldickou obrázkovou dokumentaci, resp. vlastní odkazovou přílohu k článkům, kde jsou popisovány erby. Nejde, žel, o dokumentaci primárních pramenů, nýbrž o vlné, stylové kreace kreslířů. [141]

Oblíbeným způsobem „nalézání“ nových šlechtických erbů je bezúčelná excerptce nobilitačních register, tzv. Saalbuchů, uložených dnes v Státním ústředním archivu. [142] V případě nobilitací a udílení erbů jde o problematiku nesporně závažnou, zvláště pro její masovost od 16. století. Zásadní práce na toto téma vzešla jako dizertace z pera Hany Rechciglové *Erbovníci a jejich přijímání do rytířského stavu před vydáním Obnoveného zřízení zemského*. [143] Autorka postihuje komplexně masový jev udílení erbů v souvislostech stavovské a panovnické nobilitační politiky v 16. a na počátku 17. století. Svou prací naznačuje východisko z bezúčelné faktografie četných prací, zaměřených s oblibou nejčastěji právě do období novověku.

Z kompendií šlechtické heraldiky se dočkalo nových reprintových vydání klasické dílo Josefa Pilnáčka *Staromoravští rodové*. M. Zárybnický vydal z pozůstalosti Pilnáčkovy *Rody starého Slezska*. [144] M. Švábenský připravil k vydání Pilnáčkovy *Neznámé rody a znaky staré Moravy*. [144a]

Konečně stojí za zmínku dvě práce, zdánlivě zcela neheraldického zaměření, pojednávající o dějinách osídlení. Jde o studii Zdeňka Hojdy a Jiřího Peška *Osídlení a feudální rozdrobenost v Plzeňském kraji na základě berního rejstříku z roku 1379* a rozpravu Rostislava Nového *Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době*. [145] V obou pracích byla spíše marginálně užita dosud jen v popisné genealogii uplatňovaná metoda společné rodové příslušnosti u jedinců i rodin různých predikátů, ale identických erbů. Zkoumání heraldických znamení v souvislosti s prostorovým rozložením nositelů identických symbolů pomohlo autorům vyslovit závěry v otázce struktury pozemkového vlastnictví a postupu majetkové diferenciace a pauperizace drobné šlechty v předhusitském období.

[141] Spíše pro potřebu znakového zásobníku vzniklo několik nenáročných kompilací, jako např. P. Marka, *Méně známé znaky z Lanškrounska z let 1267—1680*. LGHS, 5. řada, prosinec 1977, s. 154—155; též, *Trubka v heraldice*. Zpravodaj GHSP, 1980, č. 3, s. 42—47; J. Jareše, *Dvorský okruh krále Václava IV.* Zpravodaj GHSP, 1980, č. 2, s. 65—91; Z. Slovác, *Kohout v české heraldice*. Zpravodaj GHSP, 1980, č. 3, s. 58 až 65 a řada jiných článků stejného pojetí.

[142] Např. A. Přibyl, *Neznámé znaky několika českých a moravských rodů*. LGHS, 1. řada, červen 1970, seš. 7, s. 15—29; též, *Neznámé erby několika českých a moravských vládkyň a erbovníků v 16. a 17. století*. LGHS, 2. řada, 1972, seš. 20, s. 7 až 22; též, *O znacích několika českých a moravských rodů*. Heraldika IX, 1976, č. 1 až 2, s. 12—44.

[143] FF UK Praha 1978.

[144] Vídeň 1930; 2. vyd., Státní archiv Brno 1972 a znovu v roce 1982. J. Pilnáček, *Rody starého Slezska*. Jilové u Prahy 1969, vyd. M. Zárybnický [práce je velmi nepřehledná, neboť nemá rejstříky]. R. Bačkovského kompilace *Bývalá česká šlechta předbřlohorská i pobřlohorská na svých sídlech v Čechách i na Moravě a ve znacích*. Praha 1948, nedosahuje úrovně svých předloh a je pro vážnější práci nepoužitelná. Jenom ilustrační význam má heraldika v regionálně zaměřené genealogické práci V. Kočky, *Unhošťské rody erbovní*. Praha 1948.

[144a] Vydal Státní oblastní archiv v Brně r. 1983. M. Švábenský rozšířil knihu o studii *Knihy přijímání do rytířského stavu Moravského markrabství* (s. 250—267).

[145] Historická geografie, 18, 1979, s. 103—160; Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 20, 1979, s. 141—176.

Cizí heraldika, heraldika v umění, terminologie

Povšimněme si nyní zájmu o zpracování cizích národních heraldik. Zde byli autoři zcela závislí jen na zahraničních, jinak těžko dostupných publikacích; potud má kompilační ráz jejich rozprav své důvody. Informace můžeme získat o heraldice britské, nizozemské, americké, italské, sovětské, ruské, japonské a francouzské. Tyto rozpravy nejsou pracemi historickými, nýbrž zachycují charakter jednotlivých heraldik většinou v jejich standardní, vývojem ukončené podobě zcela v závislosti na svých předlohách. [146]

Speciální oblastí heraldiky je její výtvarná a symbolická charakteristika namnoze spojená s otázkou terminologické nomenklatury. O začlenění výtvarné stránky heraldiky do vývojových souvislostí dějin umění se pokusil Václav Štěch. [147] sevěněji a věcněji Zdirad J. K. Čech. [148] Pavel Palát zhodnotil heraldickou tvorbu litografa Viléma Kupfera. [149]

Na symbolickou hodnotu erbů v grafické tvorbě Albrechta Dürera upozornil Rudolf Chadraba ve studii *Živé erby Albrechta Dürera*. [150] Autor ukázal na rozboru Dürerových dřevorezů a mědirytin jak erb, zachovávající tradiční feudální konvence, je integrální součástí Dürerovy dynamiky výtvarného projevu, účastníci se bouřlivých ideových proměn umělcova díla. Erb se tu prezentuje jako hlubokou symbolickou, humanistickou smyslovostí naplněný prostředek ke sdělení Dürerových společenských, politických a uměleckých tužeb a úsilí o společenskostavovskou emancipaci umění, kdy prostředky jsou tu alegorie a morálita.

U symboliky ještě zůstaneme připomínkou příručky Viktora Palívce *Heraldická symbolika*. [151] Mimo úvodní teoretickou, poněkud romanticky laděnou část, kde chybí znalost i těch nejzákladnějších autorů (P. E. Schramm, F. Harrmann, A. Rabbow), je těžiště práce v heslářl. koncipovaném univerzálně jako klíč k otevření smyslu erbů. V Palívcově knížce nám uniká vnitřně diferencovaný svět symbolů co do své kulturně ideové proveniencí (prameny určitého významu symbolu), [152] místa výskytu a času působení toho kterého významu symbolu. Často se vyskytují symboly z různých ideových oblastí, ale v heslářl. není vždy jasné, kdy a u koho se uplatňují v erbech. Je zjevné, že pro vážnou historickou práci je použití příručky problematické.

[146] J. Milde, *Několik poznámek o heraldice britské a nizozemské*. Heraldický časopis, 1, 1948, č. 3, s. 10—14; č. 4, s. 7—12; M. Buben, *Americká heraldika*. Heraldická ročenka, 1976, s. 31—41; též, *Italská heraldika*. Heraldická ročenka, 1978, s. 24 až 37; též, *Sovětská heraldika*. Heraldická ročenka, 1980, s. 27—38; též, *Ruská heraldika*. Heraldická ročenka, 1979, s. 26—55; J. B. Novák, *O tvorbě státních znaků v SSSR*. Heraldický časopis, 1, 1948, č. 4, s. 1—7; V. Kalivoda, *Japonská heraldika*. Heraldická ročenka, 1974, s. 26—31; J. Suchánek, *Francouzská heraldika*. Heraldická ročenka, 1977, s. 33—54; J. Kovářík, *Napoleonská heraldika a šlechta císařství*. Heraldická ročenka, 1975, s. 19—34.

[147] *Heraldická tvorba v průběhu staletí*. Heraldika IX, 1976, č. 3—4, s. 1—26.

[148] *Stohy v heraldice. Heraldická tvorba v první polovině 16. století*. In: Documenta heraldica, řada I, sv. 3, Praha 1978.

[149] *Vilém Kupfer — litograf, sběratel a autor znaků českých rodů a měst*. In: Documenta heraldica, řada II, sv. 3, Praha 1980.

[150] Heraldika V, 1972, č. 1, s. 1—20; podobně ve zkratce K Dürerově heraldice. Prémie IV. ročníku Heraldiky, Jilové, prosinec 1971.

[151] Vyd. GHS Praha 1978.

[152] O jednom prameni symboliky domácí proveniencí nejnověji A. Skutíl, *Nejstarší česká lyrická báseň s heraldickou tematikou*. Heraldika a genealogie, 1982, č. 1, s. 18—24.

Symboliku tzv. mluvících erbů sleduje z hlediska jejich vztahu k místním názvům Ivan Honl ve dvou příspěvcích. Autor však nestanoví korelaci chronologie názvu a erbu.[153]

Speciální oblasti heraldiky jsou otázky terminologické. Těm bývá tradičně nejvíce prostoru věnováno v heraldických příručkách našich i zahraničních, a to na úkor partii historickoteoretických. Děje se tak proto, že heraldická terminologie je značně rozsáhlá a komplikovaná; je to opravdové specifikum heraldiky. Pro mnohé pěstitele heraldiky je však proniknutí do záhad erbovního názvosloví a jeho uplatnění při popisu (blasonu) znaků vlastním účelem studia a prostředkem k poodhalení údajného mystéria obsahu znaků.

Moderní názvosloví, tak jak je lze sledovat v současné literatuře, vychází ponejvíce z terminologické nomenklatury Karla Schwarzenberga v jeho *Heraldice* z roku 1940, jež se stala v tomto směru autoritou. Z ní v podstatě vychází racionálně úsporná varianta Z. M. Zengerova.

Pokus o nový ucelený názvoslovný systém vzešel z okruhu Heraldické sekce jílovského muzea, ustavením terminologického týmu v roce 1971. Ten vycházel z heslové kartotéky Josefa Mildeho, která se stala podkladem pro heslář *Heraldická terminologie*, čítající 788 položek, publikovaný v roce 1972.[154]

Z drobných příspěvků, hodných pozoru z hlediska terminologického jmenujeme články Josefa Kočandrlého, čerpající z mlynářské terminologie,[155] Zdirada J. K. Čecha o erbovní figurě parohů,[156] Svatopluka Šebka o ojedinělosti výtvarné artikulace nejstaršího známého vyobrazení houbařského motivu z roku 1536,[157] Vladimíra J. Sedláka a Kristiána Turnwalda o kombinaci barev a kovů v klasické středověké heraldice.[158] Přesné terminologické postižení erbu Lubských z Lub vedlo V. J. Sedláka k hypotéze o jejich příbuzenství s pány z Klenové.[159] O lékařském motivu v heraldice pojednává Viktor Palivec.[160] Týž autor se zabýval stručně kuriozitami a tzv. monstry.[161] Hornickým motivům v heraldice se věnoval O. Harok.[162] O původu erbu tzv. zavínuté střely vyslovil hypotézu Kristian Turnwald.[163]

[153] *Městské erby a toponomastika*. Vlastivědný sborník Podbrdská, 8—9, 1974 až 1975, s. 50—57 (přetisk ze Zpravodaje místopisné komise ČSAV, 1965); *Erbovní znamení v toponymii Čech*. Zpravodaj místopisné komise ČSAV XII, 1971, č. 1—2, s. 307—313.

[154] Vyšlo jako čtyřlíst ze skript Letní školy heraldiky 1972. Vyd. Heraldické sekce v Jílovém u Prahy v srpnu 1972. Pracovní tým vykazoval činnost ještě v roce 1974. Viz J. Novák, *Heraldická terminologie*. Zpráva o stavu práce terminologické pracovní skupiny. Heraldika. Zpravodaj námětové skupiny I, 1974, s. 45. Již v roce 1970 se v Jílovém uvažovalo o vydání Mildeho *Názvosloví*. Viz J. V. Kočandrla, *Úvod do moderního názvosloví I*. Heraldika III, 1970, č. 2, s. 25—27 [stať měla být přípravou pro tuto publikaci].

[155] *Oškrť nebo kypřice?* Heraldika IX, 1976, č. 1—2, s. 45—47 [erbovní figura zvaná oškrť je mylným označením pro kypřici].

[156] *Ještě k parohům*. Heraldika VIII, 1975, č. 2, s. 64—67 je vtipnou reakcí na články K. J. Kuby, *Rohy nebo parohy u spárkaté zvěře*. Heraldika VII, 1974, č. 3—4, s. 44—46.

[157] *Houbařský motiv v české heraldice*. Mykologický sborník, 47, 1970, s. 134—136.

[158] V. J. Sedláček, *O znacích záhadných*. Rodokmen II, 1947, č. 3, s. 67—68; K. Turnwald, *O heraldické zásadě „kov na kov“*. Rodokmen II, 1947, č. 2, s. 59—61.

[159] *Ježovští a Lubští z Lub*. Heraldika XII, 1979, č. 1, s. 28—30.

[160] *Puštědla a baňka v erbu*. Heraldika VII, 1974, č. 3—4, s. 41—43.

[161] *Heraldica curiosa*. LGHS, 6. řada, únor 1978, s. 20—25; týž, *Monstra v heraldice*. LGHS, 3. řada, březen 1975, s. 19—23. Tuto tematiku bychom potřebovali blíže objasnit z hlediska dobového vkusu a společenského rozšíření.

[162] *Malá hornická heraldika*. Karviná 1963.

[163] *Nejstarší provedení jeudátního erbu v Čechách*. LGHS, 3. řada, duben 1974, č. 2,

Závěr

Na závěr kritického rozjímání nad poválečnou heraldickou literaturou chci podotknout, že mimo její důležitý bibliograficko-evidenční svod se práce chtěla ubírat cestou záměrně v komentáři zdůrazňující ty tendence ve zpracování heraldické látky, které neomezovaly pozornost jen na heraldickou stránku samu, nýbrž pomocnovědnou — heraldickou interpretací prostředkovaly objasňování obecnějších kulturně historických jevů. V tomto pojetí bude heraldika pojímána vždy jako synonymum heraldické metody. Lze konstatovat, že zmíněné tendence je možné pozorovat v posledním desetiletí, a že mají svůj původ v prostředí pomocnovědných seminářů pražské a brněnské univerzity, nepochybně jako přirozená reakce na explozi heraldických prací nehistorických. Třebaže jsem si vědom toho, že tento přístup není nutně jediný progresivní v pojmání heraldické tematiky, ostatně ani ne vždy plně aplikovatelný — vždyť erbovnictví samo je kulturně historické specifikum několika staletí, zasloužící nesporně i zvláštní pozornost samu o sobě (stačí tu znovu připomenout citované práce M. Pastoureaux, které v tomto směru značně rozšiřují obzory nad jiné příručky tohoto typu) — přesto se domnívám, že nastoupený směr může vyvést heraldiku ze stadia zplanění, do kterého dnes všeobecně dospěla. Soudím, že tomu tak je i proto, že dosud převládla a namnoze převládá snaha nediferencovat její pramenný význam v čase. Lze obecně říci, že se stářím heraldických projevů, které se staly po celé období feudalismu charakteristickým ideologickým atributem, stoupá i význam heraldiky jako pomocné historické vědy ve speciálním samostatném i obecnějším smyslu. Pro středověkou prosopografii má dokonce erbovní problematika jeden ze základních významů, protože z nedostatku jiných pramenů může jedince i korporace sociálně zařazovat, a tak vnášet do procesu poznání novou kvalitu. V dobách mladších tato její priorita mizí, tak jak se užívání erbů zevšeobecňuje a stává pouhou individuální symbolickou ilustrací a zcela nerelevantní sociální atribucí. Tím však nemá být zpochybňována vlastní pomocněvědná funkce heraldiky datační a identifikační, jejíž specifická nezastupitelnost trvá po celé období její existence. V této oblasti je volné pole pro široký okruh heraldiků, v jejichž zanícení pro erbovní materiál je značný tvůrčí potenciál. Jeho uvolnění za hranice individuální ušlechtilé záliby do sféry vážné, k obecnějšímu užitku směřující odborné práce, vidím především v týmové, či osobní, ale systematicky vedené heuristice, tj. sběru, evidenci a dokumentaci heraldického primárního materiálu ať v archívech, či v plenéru.

Přesto zůstává trvalým úkolem hledat nové přístupy k heraldické látce a ověřovat tak platnost heraldiky ve spojení s ostatními pomocnými vědami historickými k užitku obecněji zaměřené historiografie.

s. 14—18. Autor odvozuje původ figury zavínuté střely (tzv. odřívous) od šípů položeného na lučiště s odvoláním na nálezy románských náhrobních desek z Radomyšle u Strakonice, kde je v kameni vyryto vyobrazení šípů s lukem.